

Крадійка книжок
Маркус Зусак

Болючі спогади своїх батьків-емігрантів про такі несумісні речі, як дитинство, війна й Голокост, сучасний австралійський письменник Маркус Зусак поклав в основу історії про маленьку дівчинку Лізель Мемінгер, яка в страшні роки Другої світової, навчившись читати за посібником гробаря, збагнула силу Слів і, втративши все інше, вижила – завдяки лише цій силі.

Маркус Зусак

Крадійка книжок

Присвячується Елізабет і Гельмуту Зузакам.

З любов'ю і захватом

Пролог

Гірський хребет з уламків каменю

Тут оповідач знайомить нас: із собою – кольорами – і крадійкою книжок

Смерть і шоколад

Спершу кольори.

Потім люди.

Так я зазвичай бачу світ.

Чи, принаймні, намагаюся.

ОСЬ МАЛЕНЬКИЙ ФАКТ

Одного дня ви помрете.

Я насправду стараюся зробити все, щоб ця тема не була для вас такою песимістичною, хоча більшість людей заледве чи вірять мені і не звертають на мої заперечення жодної уваги. Прошу вас, повірте. Я насправді можу бути оптимістичним. Я можу бути приятним. Поштивим. Привітним. І це лише на одну літеру. Єдине – не просіть мене бути милим. Це аж ніяк не про мене.

РЕАКЦІЯ НА ВИЩЕЗГАДАНИЙ ФАКТ

Це вас тривожить? Закликаю вас – не бійтеся. Я, передусім, справедливий.

Звісно, мені слід відрекомендуватися.

Вступ, так би мовити.

Як же це я міг забути про свої гарні манери?

Я міг би належним чином відрекомендуватися, але, насправді, у цьому немає необхідності. Незабаром ми з вами добре зазнайомимося – й у пригоді нам стануть найрізноманітніші ситуації. Досить зазначити, що одного дня я привітно схилюся над вами. На моїх руках спочине ваша душа. На моему плечі влаштується якийсь колір. Я обережно віднесу вас.

А в цей час ви лежатимете (дуже рідко я застаю людей на ногах). Ваше тіло задерев'яніє. Можливо, вас хтось знайде; крик розсиплеться у повітрі дрібними бризками. Опісля я почую лише свій подих, звук запаху і своїх кроків.

Питання в тому, якою барвою буде зафарбовано усе навколо, коли я прийду по вас. Яким буде небо?

Мені, приміром, подобається небо кольору шоколаду. Темного, темного шоколаду. Кажуть, що він мені личить. Я ж, проте, намагаюся насолоджуватися усіма кольорами, що потрапляють мені на очі, – усім спектром. Мільярд, а то й більше, відтінків, усі вони такі різні, і небо – я його повільно втягую. Це дещо полегшує мій тягар. Допомогає мені розслабитися.

КОРОТЕНЬКА ТЕОРІЯ

Люди помічають колір дня лише на світанку і при заході сонця, а я добре знаю, що кожної секунди день пронизують міриади відтінків та інтонацій. Навіть одна година може містити в собі тисячі різних кольорів. Жовтих, як віск, забризканих крапельками кольору блакитного марева. Похмурих, як темрява.

Така вже у мене робота, що я вирішив для себе їх помічати.

Як я і натякав, мене рятує лише відволікання. Це допомагає не з'їхати з глузду. Допомогає з усім впоратися – зважаючи на те, як довго я виконую цю роботу. Цікаво, чи зможе хто-небудь замінити мене? Хто зможе зайняти моє місце, коли мені захочеться взяти відпустку і провести її на якомусь із ваших стандартних курортів – чи то на пляжі, чи то в горах? Відповідь, звичайно ж, – ніхто, і це підштовхнуло мене до цілком свідомого і зваженого рішення: відволікання – це і буде моєю відпусткою. Не варто й казати, що моя відпустка – це фрагменти. Це кольори.

Хоча, ви можете запитати, навіщо йому взагалі потрібна відпустка? Від чого б це йому відволікатися?

Це наближає нас до наступного пункту.

Люди, які залишилися.

Які вижили.

Саме їх я не терплю, не можу на них дивитися, проте частенько таки не втримуюсь і дивлюсь. Я навмисне вишукую кольори, щоб не думати про них, але то тут, то там я помічаю тих, хто залишився, я бачу, як вони подаються під тягарем загадок усвідомлення, відчаю і подиву. У них проколоті серця. У них пробиті легені.

Це, своєю чергою, наближає мене до того, про що я розповім вам сьогодні ввечері, чи вдень, чи хоч якою б там була година або колір. Це історія про одного з тих, хто завжди залишається, – про умільця виживати.

Це коротка історія, у якій також йтиметься про:

- дівчинку;
- деякі слова;
- акордеоніста;
- деяких фанатичних німців;
- єврейського кулачного бійця;
- і безліч крадіжок.

Крадіжку книжок я бачив тричі.

Поблизу залізничної колії

Спершу виринуло щось біле. Сліпучого різновиду.

Напевне, дехто з вас вважає, що білий – це ніякий не колір, та вірить у всілякі інші, далеко не нові, нісенітниці. Так от, я тут для того, щоб сказати, що ви помиляєтесь. Білий – це, безперечно, колір, і особисто я думаю, що вам не хотілося б зі мною сперечатися.

ЗАСПОКІЙЛИВА ЗАЯВА

Будь ласка, заспокойтеся і не зважайте на попередню погрозу.

Я просто вихвалявся

Я зовсім не страшний.

Я зовсім не злий.

Я – підсумок.

Справді, усе біле. Здавалося, ніби весь світ зодягнувся у сніг. Ніби натягнув його на себе, як ви надягаєте светра. Поблизу колії – сліди ніг, що занурилися в сніг ледь не по коліна. Дерева були вкриті сніговими покривалами. Як ви уже зрозуміли – хтось помер. Вони не могли просто залишити його на землі. На даний момент у цьому не було великої проблеми, але невдовзі дорогу попереду розчистять і поїзд рушить далі. Там було двоє кондукторів. Там були одна мама і її донька. Один труп. Мама, дівчинка і труп були впертими і мовчазними. – Ну, то чого ти від мене хочеш? Один кондуктор був високим, другий – низьким. Високий завжди говорив першим, хоча й не був головним. Він подивився на меншого і круглішого. У того ще було м'ясисте червоне обличчя. – Ну, – відповів низький, – ми ж не можемо просто залишити їх тут, так? Високому вшивався терпець. – А чом би й ні? Низький страшенно розлютився, аж ледь не вибухнув від гніву. Він втупився у підборіддя високого і прокричав:

– Spinnst du?! Ти геть дурний?

З кожною секундою на його щоках густіла огида. Шкіра натягнулася.

– Ходи, – продираючись крізь сніг, сказав він. – Ми занесемо усіх трьох досередини, якщо доведеться. Повідомимо наступну станцію.

А от я вже встиг припуститися найелементарнішої помилки. Та не знаю, як пояснити вам глибину свого розчарування в самому собі. Загалом я зробив усе правильно.

Я уважно роздивився сліпуче сніжно-біле небо, яке пропливало у вікнах потяга, що вже рушив. Я майже вдихнув його, проте все одно вагався – я зацікавився. Дівчинкою. Допитливість заволоділа мною, тож я вирішив залишитися довше – наскільки це дозволяв мій графік, і поспостерігати.

За двадцять три хвилини потяг зупинився, і я вийшов разом з ними.

На моїх руках лежала маленька душа.

Я стояв трохи праворуч.

Дует енергійних кондукторів рушив до мами, дівчинки і трупа маленького хлопчика. Добре пам'ятаю, що того дня я голосно дихав. Дивно, що кондуктори не помітили мене, коли проходили поряд. А світ уже прогинався під вагою усього того снігу.

Зліва, десь за десять метрів від мене, стояла бліда і голодна дівчинка і тремтіла від холоду.

Вона цокотіла зубами.

Вона обіймала себе холодними руками.

На обличчі крадійки книжок замерзли сльози.

Затемнення

Далі були чорні завитки – щоб продемонструвати вам, так би мовити, полюси моєї різнобічності. Це був найтемніший час перед світанком.

Цього разу я прийшов по молодого чоловіка – йому було не більше ніж двадцять чотири роки. Літак досі чмихав. Дим струменів із обох його легень.

Розбиваючись, він залишив на землі три глибокі рани. Крила скидалися на відпиляні руки. Вони більше не зможуть змахнути. Ця маленька металева пташка більше не полетить.

ЩЕ ДЕКІЛЬКА МАЛЕНЬКИХ ФАКТІВ

Інколи я приходжу занадто рано.

Я поспішаю, і деякі люди тримаються за життя довше, ніж мали б.

Минуло декілька хвилин, і диму не стало. Вже не було, що віддавати.

Першим прибіг хлопчик – важко дихаючи, з чимось, схожим на ящикок для інструментів, у руці. Страшенно хвилюючись, він підійшов до кабіни і глянув на пілота, вагаючись, чи той іще живий (пілот іще був живий). Десь за тридцять секунд прибігла крадійка книжок.

Минуло багато років, та я впізнав її.

Вона важко дихала.

Із ящичка хлопчик витягнув – що б ви подумали? – плюшевого ведмедика.

Тоді просунув руку крізь розбите вітрове скло і поклав ведмедика пілотові на груди. Посеред румовища з людських уламків і крові сидів усміхнений ведмедик. Декілька хвилин по тому я вирішив ризикнути. Час настав.

Я підійшов, вийняв його душу й обережно відніс її.

У кабіні залишилися тільки тіло, ледь вловимий запах диму й усміхнений плюшевий ведмедик.

Коли навколо зібралася юрба, усе, звісно ж, змінилося. Обрій почав зафарбовуватися сірим, як сажа, кольором. Від чорноти над головою не залишилося нічого, окрім якихось закарлючок, та й ті швидко зникали.

Чоловік, натомість, був кісткового кольору. Його шкіра набула скелетного відтінку. Пошарпана уніформа. Очі – холодні і бурі, як плями від кави, а остання закарлючка, що досі висіла в небі, мала, як на мене, незвичну, проте таку знайому форму. Підпис.

Юрба поводитись так, як поводитьсь зазвичай.

Поки я пробирався крізь неї, кожен, хто там стояв, підсилював тишу своєю присутністю. Це була ледь концентрована суміш безладних рухів руками, приглушених розмов і мовчазних, тривожних обертів навкруги.

Коли я кинув погляд на літак, мені здалося, що пілот усміхається відкритим ротом.

Такий собі останній сороміцький жарт.

Ще одна кульмінація людського життя.

Пілот лежав, загорнутий у свою уніформу, а дедалі сивіше світло боролось з небом. Як і в багатьох інших випадках, коли я розвертався, щоб піти геть, якась тінь з'явилася на мить, ніби останній подих затемнення, ніби знамення того, що відійшла ще одна душа.

Знаєте, незважаючи на усі барви, яких торкаюся, які вишукую в усьому, що є в цьому світі, я завжди ловлю затемнення, коли помирає людина, нехай навіть це лише мить.

Я бачив мільйони таких затемнень.

Я бачив їх стільки, що всіх уже й не пригадаю.

Прапор

Коли я востаннє її бачив, усе було багряним. Небо скидалося на суп, воно кипіло і вирувало. А в деяких місцях воно пригоріло. Багрянець був поцяткований чорними крихтами і зернами перцю.

Колись діти тут грали у «класики» – на вулиці, схожій на засмальцьовану олією сторінку. Коли я прибув, іще була луна. Кроки стукотіли по дорозі. Дзвінкими голосами сміялись діти, а усмішки – солоні, та вони швидко танули.

А тоді – бомби.

Цього разу було вже запізно.

Сирени. Зозуля репетує по радіо. Та вже занадто пізно.

За лічені хвилини вирости, нагромадилися насипи з бетону і землі. Вулиці перетворилися на розірвані вени. Кров лилася, доки земля не ввібрала її, а тіла в'язнули в ній, як колоди після повені.

Приклеєні до землі. Всі до одного. Сила-силенна душ.

Це була доля?

А може, погана вдача?

Невже саме це приклеїло їх до землі?

Ні, аж ніяк.

Будьмо справедливими.

Напевне, винними у цьому були бомби, скинуті людьми, що ховалися десь у хмарах.

А небо – тепер воно було схожим на домашній суп якогось нестерпно-пекельного багряного кольору. Маленьке німецьке містечко знову розірвало на шматки. Сніжинки попелу чарівливо кружляли над головою, аж так і хотілося висолопити язика і ловити їх, куштувати їх. Та ці сніжинки обпекли б ваші губи. Вони б спопелили ваш рот.

Я добре усе пам'ятаю.

Я саме збирався йти, коли помітив її – вона стояла навколішки.

Виписаний, окреслений гірський хребет із уламків каменю підіймався довкола неї. В руках вона стискала книжку.

Окрім усього іншого, крадійка книжок відчайдушно прагнула повернутися до підвалу, писати, або перечитати свою історію ще один, останній раз. Вона згадувала минуле, ці спогади чітко відбивалися на її обличчі. Більше за життя вона хотіла опинитися в підвалі – там безпечно, там дім, – але не могла зрушити з місця. Та й підвалу більше не було. Він став частиною пошматованого краєвиду.

Знову прошу вас, повірте мені.

Я хотів спинитися. Присісти біля неї.

Я хотів сказати: «Пробач, дитино».

Але це заборонено.

Я не присів біля неї. Нічого не сказав.

Натомість я певний час спостерігав за нею. Коли вона спромоглася зрушити з місця, я пішов за нею.

Вона впустила книжку.

Вона опустила на коліна.

Крадійка книжок завилала.

Поки розбирали завали, на її книжку декілька разів наступили, і, хоча була команда розчищати лише уламки бетону, найцінніше, що було в дівчинки, теж закинули до вантажівки зі сміттям, і тут я не втримався. Я заліз до вантажівки і взяв книжку, не підозрюючи, що збережу її й тисячі разів звертатиму на неї погляд протягом усіх цих років. Я переглядатиму ті місця, у яких ми перетиналися, і дивуватимусь, що дівчинка тоді бачила і як вона вижила. Це найкраще, що мені до снаги, – дивитися, як усе стає на свої місця в тій історії, яку я спостерігав увесь цей час.

Згадуючи її, я бачу довгий перелік кольорів, та найбільше врізалися в пам'ять ті три кольори, у яких вона постала переді мною наживо. Іноді мені вдається злетіти і ширяти високо над цими трьома миттєвостями. Я зависаю в повітрі, а гнила правда кровоточить, доки не приходить прозріння.

От тоді вони й складаються у формулу:

Вони накладаються один на одний. Чорна закарлючка на сліпучо-білу кулю і на густу супово-багряну барву.

Так, мені частенько доводилося згадувати її, і в незліченній кількості своїх кишень я носив її історію – щоб розповісти. Вона – одна з небагатьох, які я ношу з собою. Кожна з тих історій – це спроба, це неабияка спроба довести собі, що ви і ваше земне існування маєте значення.

Ось вона. Одна із пригорщі.

Крадійка книжок.

Якщо маєте бажання, ходіть зі мною. Я розповім вам історію.

Я вам щось покажу.

Частина 1

«Посібник гробаря»

а також:

Небесна вулиця – мистецтво бути saumensch – жінка з прасковим кулаком – спроба поцілунку – Джессі Овенс – наждачний папір – запах дружби – чемпіонка у важкій вазі – та неабияка watschen.

Прибуття на Небесну вулицю

Востанне.

Це багряне небо...

Що ж сталося, чому крадійка книжок стояла навколішки і вила, зусібіч оточена купою безглузвих, запліжених, обпалених рукотворних уламків?

За декілька років до того усе почалося зі снігу.

Час настав. Для когось.

ПРИГОЛОМШЛИВО ТРАГІЧНИЙ МОМЕНТ

Потят швидко мчав.

Він був напханий людьми.

У третьому вагоні помер шестирічний хлопчик.

Крадійка книжок і її братик їхали до Мюнхена, де їх незабаром мали передати прийомним батькам. Тепер ви, звісно ж, знаєте, що хлопчик не доїхав.

ЯК УСЕ СТАЛОСЯ

Сильний напад кашлю.

Майже натхненний напад кашлю.

А тоді – нічого.

Коли кашель припинився, не залишилось нічого, окрім нікчемності життя, що із шелестом пронеслося повз, чи ледь чутної судоми. Тоді несподіванка дісталася до його вуст – вони були іржаво-коричневого кольору і лушилися, як стара фарба. Вже давно потребували ремонту.

Їхня мама спала.

Я увійшов до потяга.

Мої ноги крокували захарашеним проходом, моя долоня миттєво прикрила його губи.

Ніхто й не помітив.

Поїзд стрімголов мчав у далечінь.

Крім дівчинки.

Одне око розплющене, друге ще досі дрімає – крадійка книжок, також відома як Лізель Мемінгер, – зрозуміла, у цьому немає сумніву, що її молодший братик, Вернер, лежав на боці мертвий.

Його блакитні очі втупилися в підлогу.

Але нічого не бачили.

До того як прокинутись, крадійка книжок бачила сон про фюрера – Адольфа Гітлера. У сні вона була на мітингу, де він виступав, і дивилась на проділ черепового кольору та бездоганний квадратик вусів. Вона із задоволенням слухала слова, що потоком ринули з його рота. Ті фрази виблискували на світлі. У якийсь, трохи спокійніший момент, він навіть схилився й усміхнувся їй. Вона усміхнулась у відповідь і промовила: «Gutten Tag, Herr F ... uhrer. Wie geht's dir heut?»[1 – Добрий день, пане фюрере. Як ся маєте сьогодні? (нім.) – Тут ідалі прим. пер., якщо не вказано інше.] Вона ще не навчилася добре говорити чи бодай читати німецькою, бо нечасто була у школі. Причину цього вона дізнається пізніше – всьому свій час.

Вона прокинулась саме тоді, коли фюрер збирався їй щось відповісти.

Ішов січень 1939 року. Їй було дев'ять років, незабаром мало виповнитись десять.

Її братик помер.

Одне око розплющене.

Одне ще досі дрімає.

Гадаю, краще б вона міцно спала, але, правду кажучи, на це я не маю жодного впливу.

Друге око вмить розплющилося, і вона впіймала мене на гарячому, я певен у цьому. Я саме опустився на коліна і вийняв його душу, що безсило повисла на моїх набряклих руках. Потім душа швиденько зігрілась, та, коли я тільки-но вийняв її, вона була м'якою і холодною, як морозиво. Хлопчик почав танути на моїх руках. А тоді повністю зігрівся. Зцілювся.

А на Лізель Мемінгер навалилася безвольна нерухомість, її охопили заплутані і суперечливі думки. Es stimmt nicht. Цього не може бути. Цього не може бути.

І тряска.

Чому вони завжди трясуть їх?

А, так, знаю, знаю. Припускаю, що це пов'язано з інстинктом. Щоб стримати наплив усвідомлення правди. Тієї миті її серце було слизьким, і гарячим, і гучним, таким гучним, таким гучним.

Я вчинив по-дурному – я залишився. І спостерігав.

Тепер мама.

Дівчинка розбудила її такою ж несамовитою тряскою.

Якщо вам важко це уявити, подумайте про незграбну тишу. Про шматки й уривки відчаю, що пропливають повз. Про те, як воно – потонути в потязі.

Сніг безперестанку падав, і мюнхенський потяг мусив зупинитися через ремонт пошкодженої колії. Голосила жінка. Біля неї стояла заціпеніла дівчинка.

У нестямі жінка відчинила двері.

Тримаючи маленьке тільце, вона зійшла у сніг.

Дівчинка рушила за нею – а що ще їй залишалося?

Як ви вже знаєте, двоє кондукторів також зійшли з потяга. Вони вирішували, що робити, і сперечалися. Ситуація була щонайменше неприємною. Врешті-решт було вирішено довести усіх трьох до наступної станції, і нехай уже там із цим розбираються.

Тепер потяг плентався засніженою дорогою.

А тоді спіткнувся і зупинився.

Вони зішли на перон – тіло хлопчика на маминих руках.

Вони стояли.

Хлопчик ставав усе важчим.

Лізель і гадки не мала, де вона. Навколо усе було білим, і, доки вони були на станції, вона могла споглядати лише вицвілий напис на вказівнику напроти. Назва міста нічого їй не говорила, але саме тут, два дні по тому, поховать її братика Вернера. Серед свідків – священик і двоє гробарів, що тремтіли від холоду.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Двое кондукторів.

Двое гробарів.

Коли дійшло до діла, один із них віддавав накази.

А інший робив те, що йому наказували.

Питання: а що, як інший – це більше, ніж один?

Помилки, помилки – здається, іноді це єдине, на що я спроможний.

Два дні я займався своїми справами. Я подорожував світом і переносив душі на конвеєр вічності. Я дивився, як вони безвольно котилися вдалину. Декілька разів я застерігав себе триматися подалі від місця поховання братика Лізель Мемінгер. Але знехтував своєю ж порадою.

Уже за декілька миль, [2 – Миля – міра довжини, приблизно дорівнює 1,6 км.] поки наближався до них, я зміг розгледіти маленьку групу людей, що залякли посеред неосяжного засніженого простору. Кладовище зустріло мене, як друга, і невдовзі я стояв поряд із ними. Я схилив голову.

Ліворуч від Лізель стояли двоє гробарів, вони терли руки і жалілися на сніг та погані умови для копання в таку погоду. «Так важко розкопати весь той лід» – і таке інше. Одному з них було не більше чотирнадцяти. Учень. Коли він трохи відійшов, десь кроків на двадцять, із кишені його куртки безневинно випала чорна книжка, а він цього навіть не помітив.

Декілька хвилин по тому мама Лізель рушила зі священиком. Вона дякувала йому за поховання сина.

А от дівчинка залишилася.

Її коліна вгрузли у землю. Прийшов її час.

Досі не вірячи, вона почала копати. Він не міг померти. Він не міг померти. Він не міг...

За лічені секунди сніг вгризся в її шкіру.

На руках розтріскалася замерзла кров.

Десь там, під усім тим снігом, вона бачила своє серце, розбите на два шматки. Обидва горіли і билися під цим білим покровом. Вона зрозуміла, що мама прийшла по неї, тільки тоді, коли мамина кістлява рука опустилась на її плече. Її потягнули геть. Гарячий крик заповнив її горло.

МАЛЕНЬКА КАРТИНКА, ДЕСЬ МЕТРІВ ЗА ДВАДЦЯТЬ

Коли дівчинку нарешті відтягнули, вони з мамою стояли і переводили подих.

Щось чорне і квадратне виднілося посеред снігу.

Тільки дівчинка помітила це.

Вона схилилась, підняла ту річ і міцно вчепилася в неї пальцями.

На обкладинці був сріблястий напис.

Вони трималися за руки.

Відпустили останнє, заплакане прощання і вийшли з кладовища, озирнувшись кілька разів.

А от я залишився трохи довше.

Я махав рукою.

Але ніхто не помахав мені у відповідь.

Мама й донька покинули кладовище і попрямували до наступного мюнхенського потяга.

Обидві були худі й бліді.

В обох потріскалися губи.

Лізель помітила це у брудному, запилюженому вікні потяга, на який вони сіли якраз перед полуднем. Як згодом написала сама крадійка книжок, ця подорож продовжилася так, ніби усе вже сталося.

Коли потяг прибув на мюнхенський вокзал , люди висипали з нього, як із розірваного пакунка. Там були люди різного гатунку, але серед цієї юрби найлегше було розпізнати бідняків. Злидарі завжди в русі, ніби зміна місця може чимось їм допомогти. Вони не розуміють, що наприкінці мандрівки їх все одно чекає та сама біда, хіба що в новій обгортці – як осоружний родич.

Думаю, мама дівчинки добре це розуміла. Її дитину не чекали в елітних сім'ях Мюнхена, але прийомних батьків їй таки знайшли, тож вони, принаймні, зможуть трохи краще годувати дівчинку і хлопчика та дадуть їм нормальну освіту.

Хлопчик.

Лізель не сумнівалася, що мама несе пам'ять про нього, що вона звалила її собі на плечі. Ось вона впустила його. Дівчинка бачить, як його п'яти, його ноги й усе тіло вдаряються об перон.

Як ця жінка може йти?

Як вона може рухатися?

Це те, чого я ніколи не знав, ніколи не міг збагнути, – на що здатні люди.

Вона підняла його і пішла далі, а дівчинка припала до неї збоку.

Відбулася зустріч із чиновниками, підняли свої вразливі голови питання про те, чому вони спізнилися і що сталося з хлопчиком. Доки її мама, із заціпенілими думками, сиділа на жорсткому стільці, Лізель забилася в куток маленького запилюженого офісу.

Тоді – безладні прощання.

Одне було плаксивим. Дівчинка зарилася обличчям у мамине зношене шерстяне пальто. Її знову відтягували.

На деякій відстані, серед околиць Мюнхена, заховалося містечко під назвою Molching, а нам із вами краще вимовляти «Молькінг». Саме туди везли дівчинку – на вулицю, що називалася Himmel.

ПЕРЕКЛАД

Himmel – Небеса

Той, хто вибрав назву для Небесної вулиці, безперечно мав здорове почуття гумору. Не скажу, що там було пекло на землі. Ні. Проте там не було й раю.

Хоч як би там було, прийомні батьки вже чекали на Лізель.

Губерманни.

Вони чекали на дівчинку і хлопчика і мали отримувати невелику допомогу на їх утримання. Ви б не хотіли бути тим, хто принесе Розі Губерманн новину про те, що хлопчик не пережив поїздки. Правду кажучи, ніхто взагалі не хотів щось їй казати. Коли вже зайшла мова про характери, то в Розі він був не з кращих, але в минулому їй вдавалося гарно виховувати прийомних дітей. Декількох вона, без сумніву, перевиховала.

Лізель їхала туди на машині.

Раніше вона ніколи не їздила на машині.

Її шлунок то підскакував, то опускався донизу, вона марно сподівалася, що вони зіб'ються з дороги чи передумають. Серед цих думок вона незмінно поверталася до мами, що залишилась на вокзалі й чекала наступного потяга. Вона тремтить. Закуталася в те нікудишне пальто. Очікуючи на той потяг, вона пририває нігті. Довгий і неприємний перон – шматок холодного цементу. Коли повертатиметься назад, чи виглядатиме те місце, де поховали її сина? Чи її здолає важкий сон?

Машина все їхала, а Лізель боялася останнього, смертельного повороту.

День був сірим – кольору Європи.

Машину зусібіч обступила заслона дощу.

– Майже приїхали. – Чиновниця з державного управління опіки, пані Гайнріх, обернулася до дівчинки й усміхнулася. – Dein neues Haus. Твій новий дім.

Лізель витерла круг на запітнілому вікні і визирнула.

ФОТОГРАФІЯ НЕБЕСНОЇ ВУЛИЦІ

Здавалося, що будівлі приклеєні одна до одної, а це здебільшого маленькі будинки і житлові блоки, які почуваються геть некомфортно.

Темний сніг простелився, як килим.

Бетон, голі дерева, що скидаються на вішаки, і сіре повітря.

У машині також був чоловік. Він залишився з дівчинкою, поки пані Гайнріх була у будинку. Він не промовив ні слова. Лізель вирішила, що він тут для того, щоб вона не втекла, або заштовхає її досередини, якщо з нею виникнуть якісь проблеми. Але згодом, коли проблеми таки виникли, він просто сидів і спостерігав. Напевне, він був крайнім заходом, останнім способом.

За декілька хвилин вийшов високий чоловік. Ганс Губерманн, прийомний батько Лізель. З одного боку біля нього стояла середнього зросту пані Гайнріх. З іншого – приземкувата Роза Губерманн, що скидалася на маленьку шафу, з накинутим поверх пальтом. Було помітно, що вона ходить

перевальцем. Майже симпатична, якби не обличчя з пом'ятого картону і такий роздратований вираз на ньому, ніби вона ледве може усе це стерпіти. Її чоловік крокував прямо, у його пальцях тліла цигарка. Він сам їх скручував.

Діло було так.

Лізель відмовлялась виходити з машини.

– Was ist loss mit dem Kind? – запитала Роза Губерманн. Повторила запитання знову. – Що це з дитиною? – Тоді просунула обличчя в машину і сказала: – Na, komm. Komm.[3 – Ну, виходь. Виходь. (нім.).]

Сидіння попереду відсунули. Коридор холодного повітря запрошував вийти. Дівчинка не зрушила з місця.

Назовні, крізь круг, який вона витерла, Лізель бачила пальці високого чоловіка, які тримали цигарку. Попіл оступився з її кінця, декілька разів крутнувся і підлетів, а тоді розсипався по землі. П'ятнадцять хвилин її вмовляли вийти з машини. Це вдалося високому чоловікові.

Спокійно.

Далі була хвіртка, дівчинка вчепилася за неї.

З очей лилися струмки сліз, а вона трималася за хвіртку і відмовлялась заходити на подвір'я. На вулиці збиралися люди, доки Роза Губерманн їх не збештала і вони не розійшлися хто куди.

ПЕРЕКЛАД ТОГО, ЩО ПОВІДОМИЛА ЇМ РОЗА ГУБЕРМАНН

«Чого повитріщалися, недоумки?»

Врешті Лізель боязко зайшла в будинок. Ганс Губерманн тримав її за одну руку. За другу її тримала маленька валіза. У валізі, під шаром складеного одягу, заховалася маленька чорна книжка, що її, як ми можемо лише здогадуватися, уже декілька годин шукав чотирнадцятирічний гробар із невідомого міста. Уявляю, як він каже своєму начальнику: «Чесне слово, я не знаю, де вона. Я вже все обшукав. Все обшукав!» Я впевнений, що він ніколи б не запідозрив дівчинку, проте ось вона – чорна книжка зі сріблястими літерами, під куполом її одягу.

«ПОСІВНИК ГРОБАРЯ

Дванадцятикрокова інструкція з Успішного копання могил.

Видана Баварською асоціацією кладовищ»

Перша здобич крадійки книжок – початок її видатної кар'єри.

Перетворення на Saumensch[4 - Можна перекласти як «свинючка» (нім.).]

Так, видатна кар'єра.

Покваплюся зазначити, проте, що між крадіжкою першої і другої книжки минуло чимало часу. Іншим, не менш важливим фактом є те, що першу книжку вона вкрала у снігу, а другу – у вогню. Також не варто забувати, що деякі книжки їй дали. Загалом у неї було чотирнадцять книжок, та вона вважала, що здебільшого її історію створили десять книжок. Із тих десяти шість вона вкрала, одна з'явилася на кухонному столі, дві написав для неї схований єврей, а ще одну приніс лагідний, зодягнений у жовте вечір.

Вирішивши написати свою історію, вона дивуватиметься, коли саме книжки і слова не просто почали мати якесь значення, а стали для неї всім. Може, тоді, коли вона вперше побачила кімнату, де були цілі стелажі з книжками? Або тоді, коли на Небесній вулиці з'явився Макс Ванденбург із пригорщею страждань і «Mein Kampf»[5 - «Моя боротьба» – книжка Адольфа Гітлера, яка стала ідеологічною основою німецького націонал-соціалізму. Вперше опублікована 1925 року. Перша частина є автобіографією Гітлера, де він описав, зокрема, свої погляди на соціально-політичні проблеми Австро-Угорщини та Німеччини. Головними ворогами він бачив світове єврейство, інтернаціоналізм і комуністичний рух. Друга частина була політичною пропагандою його партії, НСРПН. Нацисти проголосили «Моя боротьба» головною книжкою для населення Третього рейху.] Гітлера? А може, це через читання в бомбосховищі? Чи через останній марш у Дахау? Чи «Струшувачку слів»? Мабуть, точної відповіді, коли і де це сталося, ми з вами так і не отримаємо. А втім, я не забігатиму наперед. Перш ніж дістатися до котрогось із цих варіантів, нам слід подивитися, як почалося життя Лізель Мемінгер на Небесній вулиці, й дізнатися про мистецтво бути saumensch.

Коли вона прибула, на її руках іще виднілися сліди від укусів снігу, а з пальців іще не стерлася замерзла кров. Вона вся здавалася якоюсь недогодованою. Дротяні ноги. Руки, як вішаки для пальта. Це їй далось нелегко, але коли таки далось, то вийшла якась зголодніла усмішка.

Кольором її волосся майже не відрізнялося від білявого німецького сорту, але в неї були небезпечні очі. Темно-карі. На той час у Німеччині вам не хотілося б мати карих очей. Напевне, вона успадкувала їх від тата, однак достеменно цього не знала, бо зовсім його не пам'ятала. Насправді про тата вона знала лише одне. Це був ярлик, якого вона не розуміла.

ДИВНЕ СЛОВО

Комуніст

Не один раз вона чула його в минулому. «Комуніст». Пансіони були напхані людьми, кімнати переповнені запитаннями. І це слово. Це дивне слово завжди

було десь там, у кутку, воно визирало з темряви. Воно носило костюми, уніформи. Хоч куди б вони подалися, воно було там, щойно згадували її тата. Вона могла вловити його запах, відчути його на смак. А от вимовити чи зрозуміти не могла. Коли дівчинка спитала маму, що воно означає, та відповіла, що це не має значення, тож їй не слід цим перейматися. В одному з пансіонів була здоровіша жінка, яка намагалася навчити дітей писати, виводячи щось вуглиною на стіні. Лізель кортіло спитати значення того слова, але вона так цього й не зробила. Одного дня ту жінку забрали на допит. Вона більше не повернулася.

Прибувши до Молькінга, Лізель таки усвідомлювала, що тут її порятунок, але це її зовсім не тішило. Якщо мама любить її, то чому залишила на чужому порозі?

Чому? Чому? Чому?

Той факт, що відповідь була їй відома – нехай навіть на елементарному рівні, – здавалося, не мав жодного значення. Мама постійно хворіла, а на лікування завжди бракувало грошей. Лізель про це знала. Та це зовсім не означало, що вона мусить із цим змиритися. Хоч скільки б разів їй казали, що її люблять, дівчинка не вірила, що доказ любові – це рішення залишити її. Ніщо не міняло тієї обставини, що вона була загубленою худорлявою дитиною в чужому місці, з чужими людьми. Сама-самісінька.

Губерманни жили в одному з маленьких коробкоподібних будинків на Небесній вулиці. Декілька кімнат, кухня і спільний із сусідами туалет надворі. Дах був пласким, а під будинком розташовувався неглибокий підвал для зберігання всякої всячини. Вважалося, що підвал недостатньо глибокий. У 1939 році це нікого не турбувало. А от згодом, у 1942-му і 1943-му, з цим уже виникли проблеми. Під час бомбардувань доводилося бігти вулицею до кращого укриття.

На початку дівчинку найбільше ошелешила лайка. Вона була такою рясною і запальною. Буквально через слово вона чула Saumensch, Saukerl або Arschloch. Для тих, кому ці слова незнайомі, варто їх пояснити. «Sau – це, звичайно ж, свиня. Слово Saumensch вживалося для того, щоб обізвати, вилаяти чи просто принизити жінку. Saukerl[6 – Можна перекласти як «свинтус» (нім.).] (вимовляється як «заукерль») – те саме, тільки для чоловіків. Arschloch можна перекласти як «недоумок». Проте це слово не має статевої приналежності. Воно просто є.

– Saumensch, du dreckiges![7 – Свинючко, ти брудна! (нім.)] – прокричала прийомна мама того вечора, коли дівчинка відмовилася прийняти ванну. – Ти, брудна свиня! Чого не роздягаєшся?

Вона добре вміла лютувати. Насправді можна сказати, що обличчя Рози Губерманн незмінно прикрашала лють. Саме тому на її картонній шкірі з'являлися зморшки.

Лізель, ясна річ, купалася – у тривозі. Нізачо вона не полізе ні до якої ванни, та й лягати в ліжко вона теж не мала наміру. Вона забилася в куток схожої на комірчину умивальні, чіпляючись за відсутні ручки на стінах, щоб опертися бодай на щось. Та навколо не було нічого, крім сухої фарби, забитого подиху і потоку лайки, що виливався з Рози.

– Відчепися від неї. – У сварку втрутився Ганс Губерманн. Ніби протиснувшись крізь натовп, його лагідний голос прослизнув досередини. – Я сам.

Він наблизився до дівчинки і сів на підлогу, обпершись на стіну. Плитка була холодною і непривітною.

– Ти вмієш скручувати цигарки? – запитав він, і наступну годину, а може й більше, вони сиділи в калюжі темряви, яка все більше заповнювала кімнату, забавляючись цигарковим папером і тютюном, який Ганс Губерманн потім скурював.

За годину Лізель уже могла скручувати непогані цигарки. Але досі не скупалася.

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО ГАНСА ГУБЕРМАННА

Він любив курити. Найбільше у цьому занятті йому подобалося скручувати цигарки.

За професією він був малярем і грав на акордеоні.

Це його вміння стало у пригоді, особливо взимку, коли він міг заробити трохи грошей, граючи у пивних Молькінга, на кшталт «Кноллера».

Він уже обдурив мене на одній війні, згодом потрапить на іншу (якась безглузда винагорода), але йому знову якось вдасться мене уникнути.

Більшість людей заледве чи помічали Ганса Губерманна. Він був непоказним. Безперечно, маляр із нього був чудовий. Його музичні вміння – вище середнього. Проте якимось чином – упевнений, що вам доводилося зустрічати таких людей, – йому завжди вдавалося зливатися з тлом, навіть якщо він був першим у черзі. Він просто був там. Непримітний. Неважливий і не вельми цінний.

Найсумнішою в такій зовнішності була, як ви можете собі уявити, її цілковита, так би мовити, невідповідність. Безперечно, у Ганса була цінність, і Лізель Мемінгер помітила її. (Діти іноді бувають набагато мудрішими за хвалькуватих і нудних дорослих.) Вона одразу це розгледіла.

Його поведінку.

Спокій, що його оточував.

Коли він увімкнув світло в маленькій бездушній умивальні, Лізель помітила, які в її прийомного тата незвичні очі. Вони були зроблені з доброти і срібла. М'якого срібла, що плавиться. Побачивши його очі, Лізель зрозуміла, що Ганс Губерманн має неабияку цінність.

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО РОЗУ ГУБЕРМАНН

Вона мала п'ять футів[8 - Фут - міра довжини, приблизно 30 см.] і один дюйм[9 - Дюйм - міра довжини, приблизно 2,5 см.] зросту, а своє туге, каштанове з сивими пасмами волосся збирала у пучок.

Щоб поповнити сімейний бюджет Губерманнів, вона прала і прасувала для п'яти заможних сімей Молькінга.

Куховарила вона жакливо.

Вона мала унікальне вміння дратувати майже всіх, кого зустрічала. Але вона наравду любила Лізель Мемінгер.

Просто якось дивно виявляла свої почуття.

Як-от, лупцювала її дерев'яною ложкою і кидалася словами - поперемінно, з різною частотою.

Коли Лізель таки покупалася, за два тижні після свого прибуття на Небесну вулицю, Роза стиснула її в сильних, ледь не травматичних, обіймах. Майже розчавивши її, вона промовила:

- Saumensch, du dreckiges - пора купатися!

За декілька місяців більше не було пана і пані Губерманнів. Послуговуючись звичною пригоршнею слів, Роза сказала:

- Послухай-но Лізель, від сьогодні ти називатимеш мене «мама». - Вона на хвилинку замислилась. - Як ти називала свою справжню маму?

Лізель швиденько відповіла:

- Auch Mama - також мама.

- Ну, тоді я твоя друга мама. - Вона подивилася на чоловіка. - А той, отам. - Здавалося, вона зібрала слова у жменю, зім'яла їх і шпурнула через стіл. - Той Saukerl , той брудний свинтус, - називатимеш його тато, verstehst? Зрозуміла?

- Так, - одразу погодилась Лізель. У цьому домі цінувалися швидкі відповіді.

- Так, мамо , - виправила її Роза. - Saumensch . Називай мене мамою, коли звертаєшся до мене.

Тієї миті Ганс Губерманн саме закінчив скручувати цигарку, облизав папір і склеїв його. Подивився на Лізель і підморгнув їй. Вона залюбки називатиме його татом.

Жінка з прасковим кулаком

Кілька перших місяців були, звичайно ж, найважчими.

Лізель щоночі снилися кошмари.

Обличчя брата.

Що втупилося у підлогу.

Прокидаючись, вона борсалася в ліжку, кричала і тонула у вирі простирадл. Навпроти, з іншого боку кімнати, братове ліжко пливло, наче човен, у темряві. Лізель повільно приходила до тями, а ліжко, здавалося, осідало на підлогу. Це видіння її не вельми заспокоювало, тож минало ще трохи часу, перш ніж дівчинка припиняла кричати.

Чи не єдиним плюсом кошмарів було те, що до її кімнати приходив Ганс Губерманн, новий тато, щоб заспокоїти її, щоб подарувати свою любов.

Він приходив щоночі і сидів біля неї. Декілька разів на початку він просто був там – стороння людина, що проганяла її самотність. За декілька ночей він уже шепотів: «Тихенько, я тут, усе добре». За три тижні він обійняв її. Між ними зростала довіра, головним чином через грубу силу його лагідності, його присутності. Від самого початку дівчинка знала, що Ганс Губерманн прийде посеред крику і не покине її.

ВИЗНАЧЕННЯ, ЯКОГО НЕ ЗНАЙДЕТЕ У СЛОВНИКУ

Непокидання – вияв довіри і любові, який часто розпізнають діти.

Ганс Губерманн, із заспаними очима, сидів на ліжку, а Лізель плакала в його рукав і вдихала його запах. Кожного разу після другої години ночі вона знову засинала, огорнута цим запахом. Це була суміш викурених цигарок, старої фарби і людської шкіри. Спочатку вона втягувала цей запах, потім дихала ним, доки не тонула в ньому. Щоранку Ганс сидів у кріслі за декілька футів від неї, з опущеною головою, зігнутий ледь не навпіл. Він ніколи не лягав на сусіднє ліжко. Лізель злазила з ліжка й обережно цілувала його в щоку, а він прокидався й усміхався їй.

Іноді тато казав їй залізти на ліжко і почекати хвилинку, а тоді повертався з акордеоном і грав для неї. Лізель сиділа, щось наспівувала, від задоволення стиснувши холодні пальці на ногах. Ніколи раніше для неї не грали. Вона по-дурному сама до себе усміхалася, і спостерігала, як на татовому обличчі вимальовуються лінії, і вдивлялася в розплавлений метал його очей – доки з кухні не долинали прокльони.

– ДОСИТЬ БРИНЬКАТИ, SAUKERL!

Тато ще трохи грав.

А тоді підморгував їй, і вона незграбно підморгувала йому.

Декілька разів, просто щоб іще більше розізлити маму, він приносив акордеон на кухню і грав під час сніданку.

Татовий хліб із джемом лежав напівз'їдений на тарілці, вигнутий у формі укусів, а музика вдивлялася в обличчя Лізель. Знаю, це звучить дивно, та саме такі були в неї відчуття. Татова права рука мандрувала клавішами зубного кольору. Ліва рука натискала кнопки. (Найбільше Лізель подобалося дивитися, як він торкався сріблястої блискучої кнопки – до мажор). Подряпані, та досі лискучі чорні боки акордеона рухалися туди-сюди, коли татові руки стискали запилюжені міхи, примушуючи їх втягувати повітря, а потім виштовхувати його назад. У такі ранки на кухні тато оживляв свого акордеона. Мені здається, що це не так уже й безглуздо, якщо добре подумати.

Як визначити, чи хтось живий?

Перевірити, чи дихає. Звук акордеона, зрештою, був ознакою безпеки. Денне світло. Вдень не міг приснитися брат. Вона сумувала за ним і частенько ледь чутно плакала у крихітній умивальні, проте раділа, що не спить. У першу ніч перебування в домі Губерманнів Лізель заховала останню річ, яка пов'язувала її з братом, – «Посібник гробаря» – під матрацом і час від часу витягала книжку, щоб потримати в руках. Вона розглядала напис на обкладинці, торкалася пальцями букв усередині, але їй гадки не мала, що там написано. Насправді їй було байдуже, про що ця книжка. Важливішим було те, що вона означала.

ЗНАЧЕННЯ КНИЖКИ

1. Останній раз, коли вона бачила братика.

2. Останній раз, коли вона бачила маму.

Іноді вона шепотіла «мама» – і згадувала мамине обличчя сотню разів на день. Та ці страждання здавалися дріб'язковими порівняно з нічними жахіттями. Там, на неосяжних просторах снів, вона почувалася як ніколи самотньою.

Впевнений, ви вже помітили, що в домі не було інших дітей.

Губерманни мали двох рідних дітей, але вони були дорослі і жили окремо. Ганс-молодший працював у центрі Мюнхена, а Труді підробляла покоївкою й нянею. Незабаром обох поглине війна. Вона виготовлятиме патрони, він ними стрілятиме.

Школа, як ви можете здогадатися, була жакливим провалом.

Хоча вона і була державною, там відчувався сильний католицький вплив, а Лізель була лютеранкою. Не найкращий початок, еге ж? А тоді виявилося, що вона не вміє читати й писати.

Яка ганьба – Лізель перевели до найменших дітей, які тільки починали вчити абетку. Нехай вона й була худорлявою і блідою, серед тієї малечі почувалася просто гігантською і частенько хотіла побліднути настільки, щоб зовсім розчинитися в повітрі.

Та й удома не було кому її вчити.

– Ти навіть не питай його, – зауважила мама. – Той Saukerl. – Тато виглядав у вікно – така у нього була звичка. – Він кинув школу в четвертому класі.

Не обертаячись, тато м'яко, але ущипливо відповів:

– Ну, її можеш теж не питати. – Він струсив дрібку попелу через вікно. – Вона кинула школу в третьому.

У домі не було книжок (крім однієї, захованої під матрацом), і Лізель могла хіба повторювати абетку собі під ніс, доки їй не веліли замовкнути вельми недвозначними фразами. Саме лише бурмотіння... А вже згодом, після жакливого випадку з обпісяним ліжком, почалися уроки читання. Неофіційно їх прозвали опівнічними уроками, хоча зазвичай вони починалися близько другої години ночі. Та про це потім. У середині лютого, коли їй виповнилося десять, Лізель отримала в подарунок стару ляльку з жовтим волоссям і без однієї ноги.

– Це найкраще, що в нас є, – вибачився тато.

– Що ти таке верзеш? Та їй пощастило мати хоча б це, – дорікнула мама.

Ганс розглядав наявну в ляльки ногу, а Лізель приміряла нову форму. Десять років означало «Гітлер'югенд». А «Гітлер'югенд» – це маленька коричнева форма. Оскільки Лізель була дівчинкою, то належала до того, що називалося БДМ.

ПОЯСНЕННЯ АБРЕВІАТУРИ

Bund Deutscher M?dchen – Союз німецьких дівчат.

Найперше, на що там звертали увагу, – це правильне виконання привітання «heil Hitler».[10 – «Слава Гітлеру» або «Хай живе Гітлер» (нім.).] Тоді їх вчили марширувати строем, робити перев'язку і зашивати одяг. Вони також ходили в походи і займалися іншими, схожими заняттями. На середу і суботу завжди призначалися збори, які тривали з третьої до п'ятої.

Щосереди і щосуботи тато відводив туди Лізель, а за дві години забирав. Вони майже ніколи про це не говорили. Вони просто трималися за руки і прислухалися до власних кроків, а тато ще й викурював одну або дві цигарки.

Єдине тривожило Лізель – тато завжди кудись ішов. Дуже часто ввечері він заходив до вітальні (яка також правила Губерманнам за спальню), витягав зі старого серванту акордеона і протискувався кухнею в напрямку вхідних дверей.

Він ішов Небесною вулицею, а мама відчиняла вікно і викрикувала:

– Не засиджуйся допізна!

– Може, крикнеш іще голосніше? – обертався і вигукував тато у відповідь.

– Saukerl! Поцілуй мене в дупу! Буду кричати так голосно, як захочу!

Відлуння її лайки несло за ним вулицею. Тато ніколи не оглядався, ну, принаймні доти, доки не був упевнений, що його дружина вже не визирає з вікна. Такими вечорами, із акордеоном у руках, у кінці вулиці, якраз на розі перед крамницею пані Діллер, він озирався і бачив постать, що замінила Розу у вікні. На мить його довга, примарна рука підіймалася, а тоді він розвертався і помаленьку йшов далі. Коли Лізель бачила його знову, була вже друга година ночі, і тато лагідно висмикував її з обіймів нічного кошмару.

Вечорами в маленькій кухні завжди було гамірно. Роза Губерманн без угаву говорила, а бесіда в її розумінні – це schimpfen.[11 – Лаятися (нім.).] Вона постійно сперечалася і нарікала. Насправді сперечатися не було з ким, а тому мама користалася кожною нагодою. На кухні вона могла сперечатися з усім світом, і майже щовечора вона так і робила. Після вечері, коли тато йшов, Лізель і Роза зазвичай залишалися на кухні, і мама бралася прасувати.

Декілька разів на тиждень, коли Лізель поверталася зі школи, вони з мамою простували вулицями Молькінга – забирали і розносили випраний та випрасуваний одяг найзаможнішим мешканцям міста. На вулицю Кнаупта, на Верескову вулицю. На декілька інших вулиць. Мама віддавала і забирала одяг із удаваною посмішкою, та щойно зачинялися двері і вона трохи відходила від будинку, то починала бештати усіх цих багатіїв разом із усіма їхніми грошима і лінощами.

– Ну такі вже g'schtinkerdt,[12 – Ледацюга (нім.).] що не можуть самі собі попра́ти, – завжди повторювала мама, незважаючи на те що залежала від цих людей. – Отой, – ганила вона пана Фогеля з Верескової вулиці, – всі гроші дісталися йому від батька. А він тринькає їх на жінок і пиятику. І на прання з прасуванням, звісно.

Це було щось на кшталт в'ідливої переклички.

Пан Фогель, пан і пані Пфаффельгюрвери, Хелена Шмідт, сім'я Вайнгартнерів. Усі вони були у чомусь винні.

Окрім пияцтва і тринькання грошей на розпусту Ернст Фогель, за словами Рози, постійно шкрябав свою обліплену вошами голову, облизував пальці і лише тоді давав їй гроші.

- Їх треба прати, перш ніж приносити додому, - підсумувала вона.

Пфаффельгюрвери ретельно перевіряли її роботу.

- «Будь ласка, щоб на цих сорочках не було жодної складки, - передражнявала Роза. - І жодної зморщечки на цьому костюмі». І вони стоять там, оглядають, простісінько переді мною. Простісінько в мене під носом. Gsindel! [13 - Наволоч (нім.).] Погань!

Вайнгартнери, очевидно, були людьми геть недалекими, та ще й із линючою кішкою, що її Роза теж величала Saumensch .

- Ти знаєш, скільки часу мені треба, щоб здихатися тієї шерсті? Вона усюди!

Хелена Шмідт була заможною вдовою.

- Та стара шкапа - сидить там і нидіє. За все життя вона ні дня не працювала.

Проте найбільше презирства Роза приберегла для будинку під номером вісім по вулиці Гранде. Цей великий особняк стояв на пагорбі у верхній частині Молькінга.

- Оце, - вказала вона, коли вперше привела туди Лізель, - будинок мера. Того пройдисвіта. Його дружина цілими днями не виходить з дому, до того ж вона така скупа, що навіть вогню не розведе, - у них там холод собачий. Вона схиблена. - Роза повторила, наголошуючи на кожному слові: - Геть схиблена. На всю голову.

Біля хвіртки вона махнула дівчинці рукою:

- Ти йди.

Лізель страшенно перелякалася. Величезні коричневі двері з мідним молотком нависали над східцями.

- Що?

- Ти мені не шокай, Saumensch. Рухайся!

Лізель пішла. Вона минула стежку, піднялася східцями на ганок, трохи повагалася, а тоді постукала.

Двері відчинив купальний халат.

А в ньому - жінка з переляканими очима, волоссям, що скидалося на пух, у позі загнаного звіра. Вона помітила маму біля хвіртки і віддала дівчинці мішок із білизною.

- Дякую, - промовила Лізель, але відповіді не отримала. Лише двері. Вони зачинилися.

– Бачиш? – сказала Роза, коли дівчинка підійшла до хвіртки. – Отаке мені доводиться терпіти. Всіх тих багатих паршивців, тих ледачих свиней...

Уже йдучи з мішком у руках, Лізель озирнулася. Мідний молоток на дверях не зводив з неї погляду.

Закінчивши бештати людей, на яких вона працювала, Роза Губерманн, за своєю звичкою, переходила до іншої улюбленої теми для презирства. Свого чоловіка. Вона дивилася на мішок з одягом і похилі будинки і говорила, говорила, говорила.

– Якби з твого тата була хоч якась користь, – казала вона дівчинці щоразу, коли вони проходили через Молькінг, – то мені не довелося б цим займатися. – І вона глузливо фиркала. – Маляр! І нащо мені здався той Arschloch? І чого я вийшла за нього? Вони мені так і казали – мої батьки себто. – Їхні кроки хрускотіли на стежці. – І що я тепер – плентаюся вулицями і гну спину на кухні, бо той Saukerl ніколи не має роботи? Справжньої роботи. Тільки того жалюгідного акордеона і щовечора ті брудні гадючники.

– Так, мамо.

– І це все, що ти можеш сказати? – Мамині очі були схожі на блідо-блакитні латки, приклеєні до обличчя.

Вони йшли далі.

Лізель несла мішок.

Удома всю білизну прали у титані[14 – Титан – великий кип'ятильник.] біля плити, розвішували біля каміна у вітальні, а тоді прасували на кухні. Вся робота кипіла на кухні.

– Ти це чула? – запитувала мама майже щовечора. У руці вона тримала праску, нагріту на плиті. Світло в усьому будинку було тьманим, і Лізель сиділа за кухонним столом, вдивляючись у щілини між язиками полум'я.

– Що? – відповідала дівчинка. – Що таке?

– Це була Гольцапфель! – Роза уже зірвалася зі стільця. – Та Saumensch щойно знову плюнула на наші двері.

Для пані Гольцапфель, однієї з сусідок, плювання на двері Губерманнів щоразу, коли вона проходила повз, було традицією. Вхідні двері були за якийсь метр від хвіртки, тож можна стверджувати, що вона була досить вправною і влучною.

Плювання на двері було наслідком того, що вони з Розою Губерманн ось уже понад десять років перебували у якомусь словесному конфлікті. Ніхто не знав, як той конфлікт виник. Та вони й самі, ймовірно, цього вже не пам'ятали.

Пані Гольцапфель була жінкою дротяною й, очевидно, досить недоброзичливою. Вона не була заміжною, проте мала двох синів, на декілька років старших

за сина Губерманнів. Обое були в армії, й обое, в епізодичних ролях, іще з'являться на цих сторінках, я вам обіцяю.

А щодо плювання мушу зазначити, що пані Гольцапфель виконувала свій обов'язок дуже ретельно. Жодного разу, коли проходила повз, вона не забувала spruck[15 - Плюнути (нім.).] на двері будинку під номером тридцять три і крикнути Schweine!.[16 - Свиня (нім.).] Про німців я дізнався одну цікаву річ.

Скидається на те, що вони дуже люблять свиней.

НЕВЕЛИЧКЕ ЗАПИТАННЯ І ВІДПОВІДЬ НА НЬОГО

Кому, на вашу думку, доводилося щовечора витирати слину з дверей?

Так - ви вгадали.

Коли жінка із прасковим кулаком каже вам іти надвір і витирати слину з дверей, ви так і робите. Особливо тоді, коли праска парує.

Насправді це було частиною щоденних обов'язків.

Щовечора Лізель виходила на ганок, витирала двері і дивилася на небо. Зазвичай воно нагадувало їй калабаню - холодну і густу, слизьку і сіру, - та іноді декілька зірок знаходили сміливість висунутися і затриматися на поверхні, нехай навіть на кілька хвилин. Такими вечорами дівчинка залишалася надворі трохи довше і чекала.

- Привіт, зірочки!

Очікування.

На голос із кухні.

Чи доки зірки не скотяться донизу, у хвилі німецького неба.

Поцілунок

(Дитячий спосіб приймати рішення)

Як і більшість маленьких містечок, Молькінг населяло багато диваків. Жменька таких жила на Небесній вулиці. Пані Гольцапфель була лише однією з них.

Серед інших були:

- Руді Штайнер – хлопчик, що жив по сусідству і був схиблений на темношкірому американському легкоатлеті Джессі Овенсі.[17 – Джессі Овенс – темношкірий легкоатлет, що виграв чотири золоті медалі (біг на сто і двісті метрів, стрибки в довжину, естафета 4 x 100 метрів) і побив два світові рекорди на Олімпіаді 1936 року в Берліні. Таким чином він показав абсурдність теорії Гітлера про переваги арійської раси над усіма іншими расами світу.]
- Пані Діллер – непохитна арійка, власниця крамниці на розі.
- Томмі Мюллер – хлопчик із хронічною інфекцією вуха, що призвела до декількох операцій, рожевого струмка шкіри, що пробігав через його обличчя, і звички смикатися.
- Чоловік, здебільшого знаний як Пфіффікус, – порівняно з його лайкою Роза Губерманн здавалася святою, та ще й вельми красномовною.

Загалом вулицю населяли переважно бідні люди, незважаючи на значний ріст економіки Німеччини за часів Гітлера. Бідні райони міста нікуди не зникли.

Як я вже казав, будинок по сусідству від Губерманнів орендувала сім'я Штайнерів. У них було шестеро дітей. Один із них, сумнозвісний Руді, незабаром стане найкращим другом Лізель, а пізніше і співучасником, а інколи й підбурвачем її злочинів. Вони познайомилися на вулиці.

За декілька днів після першого прийому ванни мама дозволила Лізель вийти надвір і погратися з сусідськими дітьми. На Небесній вулиці друзів знаходили надворі, хоч би якою була погода. Діти рідко ходили одне до одного в гості, бо будинки здебільшого були невеликими і в них мало що було. До того ж вони займалися своєю улюбленою розвагою, як професіонали, на вулиці. Футболом. Команди вже були набрані. Баки для сміття слугували воротами.

Оскільки Лізель була новенькою, її одразу ж запхали поміж баки (і нарешті звільнили Томмі Мюллера, хоч він і був найжалюгіднішим футболістом Небесної вулиці).

Спершу все було добре, а тоді Томмі Мюллер збив Руді Штайнера в сніг, відчайдушно намагаючись забрати в нього м'яча.

– Що?! – вигукнув Томмі. Його обличчя посмикувалося від обурення. – Що я зробив?!

Усі гравці команди Руді виступили за пенальті, й Руді Штайнер став навпроти новенької, Лізель Мемінгер.

Він розмістив м'яча на купці брудного снігу, упевнений у звичному результаті. Зрештою Руді забив усі вісімнадцять пенальті, і навіть тоді, коли суперники випхали з воріт Томмі Мюллера. Та хоч ким би його замінили, Руді все одно заб'є.

Цього разу вони намагалися випхати з воріт Лізель. Як ви вже здогадалися, вона не погодилася, та й Руді був не проти.

- Ні, ні. - Він посміхнувся. - Нехай стоїть. - Він потирав руки.

Сніг уже не падав на брудну вулицю, і між ними згромадилися багністі сліди. Руді доплентав до м'яча, вдарив, а Лізель стрибнула і якось відбила його ліктем. Тоді, із самовдоволеною посмішкою, вона піднялася на ноги, та в обличчя одразу ж полетіла сніжка. Наполовину з грязюки. І нестерпно пекла.

- Ну що, сподобалось? - вишкірився хлопчик і побіг по м'яча.

- Saukerl , - прошепотіла Лізель. Вона швидко засвоювала мову нової сім'ї.

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО РУДІ ШТАЙНЕРА

Він був на вісім місяців старший за Лізель, у нього були худі ноги, гострі зуби, витрішкуваті блакитні очі і волосся лимонного кольору.

Один із шести дітей Штайнерів, він завжди був голодним.

На Небесній вулиці його вважали трохи схибленим. А все через подію, про яку мало хто говорив, але усі чули, - «випадок із Джессі Овенсом», - коли Руді вимазався вугіллям і вночі прийшов на місцевий стадіон, щоб пробігти стометрівку.

Схиблений він чи ні, Руді завжди судилося стати найкращим другом Лізель. А сніжка в обличчя - це, безсумнівно, бездоганний початок тривалої дружби.

За декілька днів Лізель ходила до школи зі Штайнерами. Мама Руді, Барбара, примусила його пообіцяти, що він супроводжуватиме нову дівчинку - примусила, перш за все, через те, що дізналася про сніжку. Віддаючи належне Руді, слід сказати, що він із задоволенням погодився. Він не був із тих хлопців, що ненавидять дівчат. Йому дівчата подобалися, і Лізель зокрема (звідси й сніжка). Насправді Руді Штайнер був одним із тих зухвалих маленьких негідників, що мріють про дівчат. Напевне, серед марева і перипетій кожного дитинства знайдеться такий хлопчина. Він не боїться протилежної статі лише тому, що інші хлопці сповнені такого страху. Він належить до тих, хто не боїться приймати рішення. І щодо Лізель Мемінгер Руді вже все вирішив.

По дорозі до школи він намагався показувати їй місцеві цікавинки, чи, принаймні, втиснути їх поміж криками на своїх молодших братів і сестер, щоб ті заткнули пельку, і криками старших, які веліли заткнути пельку йому. Найпершою цікавинкою в його переліку було маленьке віконце на другому поверсі житлового блоку.

- Там живе Томмі Мюллер. - Він побачив, що Лізель не пам'ятає. - Ну, той, що смикається. Коли йому було п'ять, він загубився на ринку, а тоді був найхолодніший день усього року. Коли його знайшли за три години, він перетворився на бурульку, а від холоду в нього страшенно боліло вухо. За

певний час у вусі з'явилася інфекція, йому зробили три чи чотири операції й пошкодили нерви. От він тепер і смикається.

- І погано грає у футбол, - докинула Лізель.

- Найгірше зі всіх.

Далі була крамничка на розі, наприкінці Небесної вулиці. Вона належала пані Діллер.

ВАЖЛИВЕ ЗАУВАЖЕННЯ ПРО ПАНІ ДІЛЛЕР

У неї було одне золоте правило.

Пані Діллер була кутастою жінкою з товстими окулярами і лиховісним поглядом. Такий зловісний вигляд вона виробила для того, щоб ні в кого не було навіть найменшого бажання вкрати щось із її крамниці, якою вона керувала з військовою поставою і крижаним голосом - навіть її подих пахнув як «heil Hitler». Крамниця була білою, холодною і зовсім неживою. Маленький будиночок, що притиснувся до крамниці, тремтів більше за інші будинки на Небесній вулиці. Саме пані Діллер вселяла це тремтіння - вона роздавала його, як єдиний свій безкоштовний товар. Вона жила для своєї крамниці, а її крамниця жила для Третього рейху. І навіть тоді, коли пізніше того року ввели продуктові картки, казали, що пані Діллер продає з-під прилавка деякі важкодоступні товари і жертвує гроші нацистській партії. На стіні, позаду того місця, де вона зазвичай сиділа, висіло фото фюрера в рамочці. Якщо ви зайдете до її крамниці і забудете сказати «heil Hitler», то пані Діллер нічого вам не продасть. Проходячи повз, Руді показав Лізель куленепробивні очі, що скося поглядали на них із вікна крамниці.

- Кажи heil , коли заходиш туди, - застеріг він. - Якщо не хочеш шукати якусь іншу крамницю.

Коли вони вже проминули пані Діллер, Лізель іще раз озирнулася, та збільшені очі досі були там, приклеєні до вікна.

За рогом була Мюнхенська вулиця (головна дорога в Молькінг і з Молькінга), заляпана грязюкою.

Як це тепер часто бувало, вулицею на тренування марширували солдати. Струнко крокувала їхня уніформа, а чорні черевики ще більше бруднили сніг. Їхні обличчя зосереджено вдивлялися вперед.

Коли солдати зникли з виду, Лізель і групка Штайнерів проминули ще декілька вітрин і приголомшливу ратушу, яку пізніше обрубав на коліні й закопають у землю. Декілька крамниць були порожніми, а їх стіни вкривали жовті зірки і принизливі слова про євреїв. Далі по вулиці була церква, що тягнулася до неба, а її дах скидався на малюнок зі старанно викладеної черепиці. Вулиця була схожа на довгий сірий тунель - вогкий коридор, де люди зіщулюються від холоду, а кроки відлунюють так, ніби ви йдете по воді.

Раптом Руді помчав уперед, тягнучи за собою Лізель.

Він постукав у вікно кравецької крамниці.

Якби дівчинка зуміла прочитати вивіску, то зрозуміла б, що крамниця належить татові Руді. Вона ще не відчинилася, та чоловік усередині вже розкладав на прилавку якийсь одяг. Він підвів голову і помахав рукою.

– Мій тато, – повідомив Руді, і невдовзі вони опинилися серед Штайнерів різного стибу, які махали татові, чи посилали йому повітряні поцілунки, або просто стояли і кивали головою (як це робили старші), а тоді почимчикували далі, до останньої цікавинки на шляху до школи.

ОСТАННЯ ЗУПИНКА

Дорога жовтих зірок.

Ніхто не хотів тут затримуватися, проте майже всі зупинялися й озиралися. Дорога – наче довга зламана рука, а на ній – декілька будинків із пошматованими вікнами і пощербленими стінами. На дверях намальовані зірки Давида. Ті будинки стояли там, як прокажені. Гнійні виразки на зраненому тілі німецької землі – це щонайменше.

– Вулиця Шиллера, – сказав Руді. – Дорога жовтих зірок.

Внизу вулицею снували якісь люди. Через мряку вони скидалися на привидів. Не люди – лише тіні, що метушаться під свинцевими хмарами.

– Ходіть, ви двоє, – покликав Курт (найстарший із дітей Штайнерів), і Руді та Лізель швиденько підійшли до нього.

У школі Руді навмисне вишукував Лізель під час перерви. Йому було байдуже, що там казали інші про тупість новенької. Він був із нею від самого початку і буде з нею потім, коли вона вибухне образою. Проте він не буде безкорисливим.

ГІРШИМ ЗА ХЛОПЦЯ, ЯКИЙ ВАС НЕНАВИДИТЬ,

може бути хіба хлопець, який вас любить.

Наприкінці квітня, повернувшись зі школи, Руді і Лізель вешталися Небесною вулицею і чекали, поки усі зберуться, щоб пограти у футбол. Вони прийшли трохи раніше, тож інших дітей іще не було. На вулиці був лише лайливий Пфіффікус.

– Дивись! – показав Руді.

ПОРТРЕТ ПФІФФІКУСА

Хирлявий.

Біле волосся.

Чорний дощовик, бурі штани, розлізлі черевики і язик – та ще й неабиякий.

– Гей, Пфіффікусе!

Коли фігура віддалік озирнулася, Руді засвистів.

Старигань випростався й одразу ж взявся лаятися, і то з такою люттю, що її гріх не назвати винятковим талантом. Ніхто не знав, яке було його справжнє ім'я, а якщо й знали, то ніколи його не називали. Всі кликали його Пфіффікус, бо таке ім'я пасує тому, хто полюбляє свистіти, а Пфіффікус свистіти таки любив. Він постійно насвистував мелодію, відому як «Марш Радецького», [18 – Марш Радецького – популярний марш, написаний 1848 року Йоганном Штраусом на честь фельдмаршала графа Радецького.] і всі діти Молькінга, викрикнувши його ім'я, починали насвистувати ту мелодію. Отоді Пфіффікус забував про свою звичну манеру ходити (нахил уперед, великі розмашисті кроки, руки за спиною дощовика) і, вмить випроставшись, заходився сипати лайкою. Відтак ілюзія сумирності розбивалася на друзки, а його голос вивергав лють.

Цього разу Лізель автоматично повторила кепкування Руді.

– Пфіффікус! – вигукнула вона, миттєво опановуючи відповідну жорстокість, якої, скидається на те, потребує дитинство. Свистіла вона жакливо, та зараз не було часу вчитися.

Він побіг за ними, викрикуючи прокльони. Почав він із Geh – scheissen, [19 – Засранець (нім.).] а далі пішли міцніші слівця. Спершу всю свою лайку він спрямував на хлопчика, а тоді перейшов і до Лізель.

– Ти, мала шльондра! – ревів він. Його слова врізалися їй у спину. – Раніше я тебе тут не бачив!

Уявіть собі: назвати десятилітню дівчинку шльондрою. Отакий він був, той Пфіффікус. Багато хто вважав, що вони з пані Гольцапфель були б пречудовою парою.

– Ану поверніться! – останні слова, які долетіли до них, коли вони бігли. А добігли вони аж до Мюнхенської вулиці.

– Біжімо, – промовив Руді, щойно перевів подих. – Он туди, вже недалеко.

Він привів її на «Овал Губерта», де стався випадок із Джессі Овенсом, і вони стояли там, запхавши руки в кишені. Бігова доріжка витягнулася перед ними. Тут могло статися лише одне. І Руді почав.

– Сто метрів, – під'юджував він. – Б'юся об заклад, що я тебе пережену.

Лізель із ним не погодилася.

– А я кажу, що не переженеш.

– То на що закладемося, мала Saumensch ? Маеш якісь гроші?

– Звідки? А ти маеш?

– Не маю. – Але в Руді вже з'явилася ідея. У ньому прокинувся ловелас. – Якщо я переможу, то я тебе поцілую. – Він схилився і почав закочувати штани.

Лізель, м'яко кажучи, стривожилась.

– Нащо тобі мене цілувати? Я ж брудна.

– І я брудний. – Руді справді не розумів, чому трохи грязюки має стати йому на заваді. Вони обое вже давненько не купалися.

Дівчинка думала про це, оглядаючи худі ноги свого суперника. Вони були такими ж худими, як і її власні. Йому нізащо мене не перегнати, подумала вона. І серйозно кивнула. Домовились.

– Ти можеш поцілувати мене, якщо виграєш. Але якщо виграю я, то мені більше не доведеться стояти на воротах.

Руді обдумав пропозицію.

– Справедливо. – І вони потисли руки.

Небо було темним, його затягнуло імлю, а на землю вже опускалися дрібні крупинки дощу.

Бігова доріжка була болотистішою, ніж здавалася на перший погляд.

Бігуни приготувалися.

Замість стартового пострілу Руді підкинув камінця. Коли той упав на землю, обое побігли.

– Я навіть не бачу, де фініш, – поскаржилась Лізель.

– А я бачу?

Камінь вгруз у землю.

Вони бігли пліч-о-пліч, штовхаючись ліктями, намагаючись вирватися вперед. Слизька земля чвакотіла під ногами, а за якихось двадцять метрів до фінішу обое розпласталися у грязюці.

– Ісус, Марія і Йосип! – викрикнув Руді. – Я весь у цьому лайні.

- Це не лайно, - виправила Лізель, - це грязюка. - Проте вона теж не була цілком певна.

Вони проїхали ще метрів зо п'ять до фінішу.

- То що, нічия?

Руді глянув на неї - усюди його гострі зуби і витрішкуваті блакитні очі. Півобличчя вимазано грязюкою.

- Якщо нічия, я все одно отримаю свій поцілунок?

- Ще чого! - Лізель підвелася і змахнула трохи грязюки зі своєї куртки.

- Я не поставлю тебе на ворота.

- Та пропади ти з тими воротами!

Вони поверталися на Небесну вулицю, і Руді застеріг її.

- Колись, Лізель, - сказав він, - тобі самій страшенно захочеться мене поцілувати.

Та Лізель знала своє.

Вона поклялася.

Допоки вони з Руді Штайнером житимуть на цьому світі, вона ніколи не поцілує того жалюгідного брудного Saukerl'я. Не сьогодні - це точно. Зараз у неї важливіші справи. Вона оглянула свою заболочену одягу і констатувала очевидне:

- Вона мене вб'є.

Вона - це, звичайно ж, Роза Губерманн, також відома як мама, і вона таки справді ледь її не вбила. Слово Saumensch ні на мить не покидало дівчинку у процесі здійснення покарання. Роза перемолола її на фарш.

Випадок із Джессі Овенсом

Як ми з вами знаємо, Лізель іще не було на Небесній вулиці, коли Руді витворив свій ганебний дитячий подвиг. Одначе, коли вона озиралася, їй здавалося, що вона таки була там. У своїх спогадах Лізель якимось дивом стояла серед уявних вболівальників. Ніхто не розповідав їй про той випадок, та Руді, безперечно, компенсував це з надлишком, тож, коли вона почала пригадувати свою історію, випадок із Джессі Овенсом був такою ж частиною розповіді, як і все, що вона бачила на власні очі.

Був 1936 рік. Олімпійські ігри. Ігри Гітлера.

Джессі Овенс щойно закінчив естафету 4x100 метрів і виграв свою четверту золоту медаль. По всьому світу гомоніли про те, що він неповноцінна людина, бо темношкірий, і саме тому Гітлер відмовився потиснути йому руку. Та навіть найзатятіші расисти Німеччини захоплювалися досягненнями Овенса, і слава про його перемоги просочилася крізь шпарини. Але ніхто не захоплювався ним так, як Руді Штайнер.

Усе його сімейство зібралося у вітальні, а він прошмигнув повз і вийшов на кухню. Там вигріб трохи вугілля з печі і заповнив ним свої невеликі долоні.

– Ось так. – Він усміхнувся. Прийшов його час.

Руді намазував вугілля рівним і товстим шаром, доки повністю не почорнів. Він втер його навіть у волосся.

Подивився на своє відображення у вікні, вишкірився наче навіжений і, в самих трусах і майці, тихенько викотив братового велосипеда й помчав вулицею до «Овалу Губерта». В одній кишені він приберіг декілька вуглинок, на випадок якщо його забарвлення зітреться.

Лізель уявляла, що тої ночі місяць був пришпилений до неба, а навколо були пришиті хмари.

Іржавий велосипед увігнався в огорожу стадіону, і Руді переліз через неї. Він приземлився по інший бік і несміливим кроком подріботів до старту стометрівки. Трохи пожавішавши, він взявся незграбно розминатися. Вишпортав з землі старту позначку.

Очікуючи своєї миті, він походжав по стадіону, намагаючись зосередитися під чорнотою неба, а місяць і зірки дивилися на нього прискіпливо.

– Овенс у гарній формі, – почав Руді коментувати. – Це може бути його найбільша перемога за всі...

Він потис уявні руки інших бігунів і побажав їм удачі, хоча й знав: у них не було жодного шансу.

Стартовий постріл скомандував їм бігти. Весь стадіон, кожний його дюйм, заповнили вболівальники. Усі вони скандували одне. Вони вигукували ім'я Руді Штайнера, а його звати Джессі Овенс.

Усе стихло.

Босі ноги вросли в землю. Він відчував її між пальцями.

За командою «приготуватися» він взяв низький старт, і постріл продірявив нічне повітря.

Третину дистанції він пробіг нарівні з іншими, та незабаром вугільний Овенс вирвався вперед і відірвався від суперників.

– Овенс вирвався вперед, – пролунав пронизливий голос Руді, поки він мчав порожнім стадіоном, простісінько в обійми бурхливих овацій олімпійського

тріумфу. Він навіть відчув, як на грудях розірвалася фінішна стрічка. Він прибіг першим. Найшвидша у світі людина.

І лише на колі пошани його спіткала неприємність. Серед натовпу, якраз на фініші, стояв, ніби страховисько, тато. Якщо точніше, то страховисько було в костюмі. (Як я казав раніше, тато Руді був кравцем. Вкрай рідко він виходив з дому без костюма і краватки. Цього разу на ньому були тільки костюм і розхристана сорочка.)

– Was ist los? – запитав він сина, коли той підійшов у всій своїй вугільній красі. – Що тут, в біса, відбувається?

Натовп вболівальників розчинився у повітрі. Подув легенький вітерець.

– Я спав у кріслі, коли Курт помітив, що ти кудись зник. Усі тебе шукають.

За нормальних обставин пан Штайнер був надзвичайно ввічливим. Але те, що один із його синів літньої ночі вимазався вугіллям, він аж ніяк не вважав нормальним.

– Хлопець збожеволів, – пробурмотів він, хоча, зважаючи на те, що мав шестеро дітей, він завжди припускав таку можливість. Принаймні один міг виявитися непутящим. І ось тато дивиться на того непутящого, очікуючи пояснення.

– Я слухаю.

Руді зігнувся, вперся долонями в коліна і важко дихав.

– Я був Джессі Овенсом, – сказав він так, ніби це було найзвичайнісіньким заняттям. У голосі навіть вчувалося якесь роздратування, от ніби він хотів додати: «А на що це, в біса, схоже?» Проте роздратування зникло, щойно він помітив, як напружилися недоспані мішки під татовими очима.

– Джессі Овенсом? – Пан Штайнер належав до тих людей, яких можна назвати дерев'яними. Його голос був твердим і суворим. Його тіло було високим і важким, як дуб. Його волосся скидалося на скалки. – І що там з ним?

– Тату, ти ж знаєш – Чорне Диво.

– Зараз я тобі покажу чорне диво. – І він двома пальцями схопив сина за вухо.

Руді поморщився.

– Ай, болить.

– Та невже? – Тато більше переймався тим, що в'язке вугілля повимазує йому пальці. «Обмазався з голови до п'ят, – подумав він. – Боже, і навіть про вуха не забув». – Ходи.

По дорозі додому пан Штайнер вирішив поговорити з хлопчиком про політику і якомога доступніше усе пояснити. Лише декілька років по тому Руді зрозуміє – та буде вже занадто пізно, щоб цим перейматися.

СУПЕРЕЧЛИВА ПОЛІТИКА АЛЕКСА ШТАЙНЕРА

Пункт перший: Він був членом нацистської партії, але не відчував ненависті до євреїв чи ще когось, якщо вже зайшла про це мова.

Пункт другий: Проте таємно він таки відчував якусь частку полегшення (чи навіть гірше – радості!) від того, що торговців-євреїв позбавили бізнесу, адже пропаганда запевнила його, що навала кравців-євреїв, які переманять усіх його клієнтів, – це лише справа часу.

Пункт третій: Але невже це означає, що їх слід прогнати назавжди?

Пункт четвертий: Його сім'я. Він, звичайно ж, мусить робити усе, щоб її забезпечити. Якщо це означає, що він мусить вступити в партію, він мусить вступити в партію. Пункт п'ятий: Десь там, на самому дні його серця, щось свербіло, та він наказав собі нічого не шкрябати. Він боявся того, що могло звідти витекти.

Коли, звернувши декілька разів, вони вийшли на Небесну вулицю, Алекс промовив:

– Синку, не можна ходити по вулиці, вимазавшись чорним, чуєш мене?

Руді було цікаво, але в той же час він розгубився. Місяць уже відпороли, і він міг вільно рухатися небом, то вверх, то вниз, і стікати хлопчикові на обличчя, яке стало серйозним і похмурим, як його думки.

– Тату, а чому не можна?

– Тому що тебе заберуть.

– Чому?

– Тому що не треба намагатися стати чорним, чи євреєм, чи ще кимось, хто... не такий, як ми.

– А хто такі євреї?

– Пам'ятаєш пана Кауфманна, мого давнього клієнта? У нього ми купили тобі черевики.

– Ага.

– Так от, він єврей.

– Я не знав. Щоб бути євреєм, треба платити? Треба мати дозвіл?

– Ні, Руді. – Однією рукою пан Штайнер тягнув велосипеда, другою – Руді. Йому було нелегко розмовляти. Він досі не відпустив синове вухо. Він геть про це забув. – Це те саме, що бути німцем чи католиком.

– О. А Джессі Овенс – католик?

– Я не знаю! – Він перечепився через педаль велосипеда і відпустив хлопчичове вухо.

Якийсь час вони йшли мовчки, а тоді Руді сказав:

– Тату, я хотів би бути таким, як Джессі Овенс.

Пан Штайнер опустил руку синові на голову і пояснив:

– Я знаю, Руді. Але ти маєш гарне світле волосся й великі блакитні очі. Радій тому, що є, зрозумів?

Та нічого не було зрозуміло.

Руді не зрозумів нічого, а та ніч була лише початком того, що мало статися. За два з половиною роки від взуттєвої крамниці Кауфманна залишаться тільки друзки, а всі черевики, ще у коробках, полетять до кузова вантажівки.

Зворотний бік наждачного паперу

Припускаю, що в людей трапляються вирішальні моменти, особливо у дитинстві. Для одних це випадок із Джессі Овенсом. Для інших – істерика з обмоченим ліжком.

Це було наприкінці травня 1939 року, і той вечір нічим не відрізнявся від інших вечорів. Мама вимахувала прасковим кулаком. Тата знову не було вдома. Лізель витерла вхідні двері і споглядала небо над Небесною вулицею.

Перед тим був парад.

Мюнхенською вулицею в брунатних сорочках йшли радикали з НСРПН[20 – НСРПН – Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини.] (також знаної як нацистська партія), гордо тримаючи свої знамена, високо, ніби на палицях, несучи свої голови. Їхні голоси лунали піснями, а насамкінець вони гучно завели «Deutschland E uber Alles». «Німеччина понад усе».

Як завжди, їм аплодували.

Пришпорені, вони прямували невідь-куди.

Люди стояли на вулиці і спостерігали, хто – салютуючи жестом «heil Hitler», хто – з долонями, що горіли від аплодисментів. У деякого обличчя було серйозним і гордим, як у пані Діллер, а місцями траплялися поодинокі,

якісь чужі тут, люди – такі, як Алекс Штайнер, що стояв там, ніби людиноподібна дерев'яна колода, і плескав у долоні, розмірено і старанно. І прекрасно. Покора.

Лізель, разом із татом і Руді, стояла на тротуарі. Обличчя Ганса Губерманна затьмарювали сутінки.

ДЕКІЛЬКА ДОЛЕНОСНИХ ЧИСЕЛ

У 1933 році близько дев'яноста відсотків німців рішуче підтримали Адольфа Гітлера.

Залишається десять відсотків тих, хто його не підтримав.

Ганс Губерманн належав до них.

На це він мав причину.

Уночі Лізель снилися уже звичні сни. Спершу вона побачила, як крокують брунатні сорочки, а невдовзі вони привели її до потяга, де чекало незмінне відкриття. Її братик знову втупився в підлогу.

Із криком прокинувшись, дівчинка одразу збагнула, що цього разу щось не так. Із-під простирадла пробивався запах, теплий і нудотний. Спочатку Лізель намагалася переконати себе, що нічого не сталося, та, коли тато наблизився й обійняв її, вона розплакалася і зізналася йому на вухо.

– Тату, – прошепотіла вона, – тату, – і більше нічого. Напевне, він уже відчув запах.

Він обережно взяв її на руки і відніс до умивальні. Все сталося за декілька хвилин.

– Ми зніmemo простирадла, – сказав тато, і, щойно він запхав руку під матрац та потягнув тканину, звідти щось випало і вдарилося об підлогу. Чорна книжка зі сріблястим написом на обкладинці вислизнула і приземлилася на підлозі між Гансовими ступнями.

Він глянув на книжку.

Перевів погляд на дівчинку, що ніяково здвигнула плечима.

А тоді прочитав назву – зосереджено і вголос:

– «Посібник гробаря».

То ось як вона називається, подумала Лізель.

Тепер поміж них простелилася латка мовчання. Чоловік, дівчинка і книжка. Він підняв її і заговорив м'яко, як вата.

РОЗМОВА О ДРУГІЙ ГОДИНІ НОЧІ

- Це твоє?

- Так, тату.

- Хочеш її почитати?

Знову «так, тату». Втоплена усмішка. Металеві очі, що плавляться.

- Що ж, тоді будемо читати.

Чотири роки по тому, коли Лізель писа`тиму в підвалі, у неї з'являться дві думки про травму з обмоченим ліжком. По-перше, вона зрозуміє, як неймовірно їй пощастило, що саме тато знайшов тоді книжку. (На щастя, коли простирадла прали раніше, Роза примушувала її знімати і застеляти їх самотійно. «Рухайся, Saumensch! Думаєш цілий день вовтузитись?») По-друге, вона дуже пишалася вкладом Ганса Губерманна в її освіту. Хто б міг подумати, - писала вона, - що читати я навчуся далеко не в школі. Мене навчив тато. Люди не вважають його дуже розумним, і він справді читає не надто швидко, але незабаром я дізналася, що слова і їх написання якимось урятували йому життя. Чи, принаймні, слова і той чоловік, що навчив його грати на акордеоні...

- Все по порядку, - сказав тієї ночі Ганс Губерманн. Він виправ простирадла і розвісив їх сушитися. - Ось так, - повернувшись, повідомив він. - А тепер можна розпочати наш опівнічний урок.

У жовтому світлі роїлися пилинки.

Лізель сиділа на чистих і прохолодних простирадлах, присоромлена і щаслива. Згадка про обмочене ліжко досі їй дошкуляла, але зараз вона читатиме. Вона читатиме книжку.

В ній наростала тривога.

Яскраво спалахнули картинки обдарованої десятилітньої дівчинки, яка вміє читати.

От тільки б це було так просто.

- Чесно кажучи, - широко зізнався тато, - я й сам не дуже вмілий читач.

Нехай він і читав повільно - це не мало жодного значення. Зрештою, швидкість читання Ганса була нижче середнього. Може, буде менше дивуватися, що дівчинка поки небагато вміє.

Втім, спочатку Ганс почувався ніяково, тримаючи в руках книжку, гортаючи сторінки.

Він підійшов і сів на ліжко поряд із дівчинкою, відкинувся назад і звисив зігнуті ноги. Тоді знову оглянув книжку і поклав її на простирадло.

– Чому така хороша дівчинка, як ти, хоче читати таку книжку?

Лізель знову знизала плечима. Якби учень гробаря читав повне зібрання творів Гете чи ще когось із геніїв літератури, то зараз перед ними лежала б зовсім інша книжка. Вона спробувала пояснити.

– Я... коли... вона лежала на снігу, і... – ледь чутні слова злетіли з ліжка й осипалися на підлогу, наче пилинки.

Але тато знав, що сказати. Він завжди знав, що треба говорити.

Він погладив її заспане волосся і промовив:

– Що ж, Лізель, тоді пообіцяй мені дещо. Якщо я незабаром помру, простеж, щоб мене поховали так, як пише книжка.

Вона кивнула – дуже щиро.

– Дивися, щоб не пропустили шостого розділу і четвертого пункту розділу дев'ятого. – Він усміхнувся, а з ним і ліжкова замазура. – Радий, що ми дійшли згоди. А тепер можемо братися до читання.

Він вмотивувався зручніше, і його кістки заскрипіли, як шкряботливі дошки на підлозі.

– А тепер починаються розваги!

У глибокій нічній тиші розгорнулася книжка, ніби подув вітерця.

Озираючись назад, Лізель точно знає, про що думав тато, коли його очі пробігли першою сторінкою «Посібника гробаря». Він побачив, що текст не з легких, і добре знав, що книжка далеко не бездоганна. Там були слова, яких він і сам не знав. Не кажучи вже про невеселу тему. А от у дівчинки виникло несподіване бажання прочитати книжку, і вона навіть не намагалася зрозуміти, звідки воно взялося. З одного боку, вона хотіла пересвідчитися, що її брата поховали правильно. Хоч би якою була причина, Лізель так нестерпно хотілось їй почитати, як тільки може кортіти десятилітній дитині.

Перший розділ називався «Крок перший: вибір правильного інструменту». У короткому вступному абзаці перелічувалося те, про що розповідатимуть наступні двадцять сторінок. Описувалося, яких видів бувають лопати, кайла, рукавиці і таке інше, а також йшлося про те, що надзвичайно важливо належно за ними доглядати. Копання могил – це вам не абищо.

Ганс перегортав сторінки і відчував, що Лізель не відриває від нього очей. Вони тягнулися до нього, чіплялися за нього, чекали, поки щось, хоч що-небудь, злетить з його губ.

- Так. - Він знову підсунувся і віддав книжку Лізель. - Подивись на цю сторінку і скажи, скільки слів ти можеш прочитати.

Вона подивилася на слова - і збрехала:

- Десь половину.

- Почитай їх для мене. - Звісно ж, вона не могла. Коли тато попросив показати слова, які вона може прочитати, таких виявилось лише три - три основні німецькі займенники. А на всій сторінці було зо дві сотні слів.

«Це може бути важче, ніж я думав».

Дівчинка спіймала його на цій думці, лише на мить.

Ганс випростався, підвівся з ліжка і вийшов.

Повернувшись, він сказав:

- Знаєш, у мене є краща ідея. - У руці він тримав грубого малярського олівця і купку наждачного паперу. - Почнемо від самого початку.

У Лізель не було причин не погодитися.

У лівому куті зворотного боку наждачного аркуша він намалював маленький квадрат і написав усередині велику літеру А. У протилежному куті притулилася маленька а.

- А , - сказала Лізель.

- Яке ти знаєш слово на букву А ?

- Apfel , - усміхнулась Лізель.

Тато написав слово великими літерами, а під ним намалював кривобоке яблуко. Він був малярем, не художником. Домалювавши яблуко, він зміряв його поглядом і сказав:

- А тепер наступна .

Вони проходили абетку, і очі дівчинки все більше круглішали. Вона вивчала її в школі, у початковому класі, та цього разу все було набагато краще. Тут була лише вона, і вона не почувалася переростком. Їй подобалося спостерігати, як татова рука виводить слова і повільно малює простенькі ілюстрації.

- Ну ж бо, Лізель, - сказав тато, коли в неї виникли труднощі зі словами. - Що починається на літеру S ? Це ж так просто. Ти мене розчаровуєш.

Вона не могла пригадати жодного слова.

- Ну ж бо! - Його голос жартував з нею. - Подумай про маму.

Аж раптом слово тріснуло її по обличчю, ніби хтось дав ляпаса. Мимовільна усмішка.

– SAUMENSCH! – прокричала Лізель, а тато вибухнув сміхом і одразу ж стих.

– Ш-ш-ш-ш, не треба так шуміти. – Та він знову розсміявся, а тоді написав слово, доповнивши його малюнком.

ТИПОВА ІЛЮСТРАЦІЯ ГАНСА ГУБЕРМАННА

– Тату! – прошепотіла дівчинка. – У мене немає очей!

Ганс погладив її по голові. Вона втрапила у його пастку.

– З такою усмішкою, як у тебе, – сказав він, – не потрібні очі. – Він обійняв її і знову подивився на малюнок, його обличчя – тепле срібло. – А тепер літера Т.

Коли вони завершили з алфавітом, а потім переглянули його ще з десяток разів, тато схилився до Лізель і промовив:

– На сьогодні досить.

– А може, ще декілька слів?

Але тато стояв на своєму.

– Досить. Коли ти прокинешся, я зіграю тобі на акордеоні.

– Дякую, тату.

– Добраніч. – Тихенький, коротенький смішок. – Добраніч, Saumensch .

– Добраніч, тату.

Він вимкнув світло, повернувся і сів у крісло. У темряві Лізель не заплющувала очей. Вона дивилася на слова.

Запах дружби

Навчання тривало.

Декілька наступних тижнів, а потім і влітку, опівнічні уроки починалися одразу після чергового нічного кошмару. За той час трапилося ще два випадки обмоченого ліжка, та Ганс Губерманн, як це було раніше, героїчно прав простирадла, а тоді брався до читання, малювання і розповідання. Перед ранком тихенькі голоси лунали голосно.

У вівторок, після третьої, мама звеліла Лізель зібратися і разом з нею віднести готове прання. У тата ж були інші плани. Він зайшов до кухні і сказав:

– Вибачай, мамо, та сьогодні вона з тобою не піде.

Мама не зволила навіть очей відірвати від мішка з пранням.

– Тебе хтось питав, Arschloch? Лізель, ходімо!

– Вона читає, – відповів він. Тато подарував дівчинці підбадьорливу усмішку і підморгнув. – Зі мною. Я її вчу. Ми йдемо до Амперу, вверх за течією, – туди, де я колись вчився грати на акордеоні.

Ось тепер Роза на нього подивилася.

Вона поставила прання на стіл і хвацько налаштувалася на відповідний рівень цинізму.

– Що ти сказав?

– Я думаю, ти добре мене почула, Розо.

Мама розсміялася.

– Чого, в біса, ти можеш її навчити? – Картонна посмішка. Слова нижче пояса. – Ніби сам вмієш добре читати, Saukerl .

Кухня застигла в очікуванні. Тато завдав удару у відповідь:

– Ми віднесемо твоє прання.

– Ти, брудний... – Роза затнулася. Слова застрягли в неї в горлі, вона зважувала сказане. – Щоб до смерку були вдома.

– Ми не можемо читати в темряві, мамо, – промовила Лізель.

– Що ти сказала, Saumensch?

– Нічого, мамо.

Тато усміхнувся і показав пальцем на дівчинку.

– Книжку, наждачку, олівець, – скомандував він, – і акордеон! – коли вона уже вийшла.

Незабаром вони опинилися на Небесній вулиці. Несучи слова, музику і випрану білизну.

По дорозі до крамниці пані Діллер вони декілька разів озиралися, щоб перевірити, чи мама досі стоїть біля хвіртки і спостерігає за ними. Вона таки стояла. В якийсь момент вона вигукнула:

– Лізель, тримай мішок рівно! Дивись мені, щоб жодної складочки!

– Так, мамо.

Вони зробили ще декілька кроків.

– Лізель, ти тепло вдягнулася?!

– Що, мамо?

– Saumensch dreckiges, ти ніколи нічого не чуєш! Ти тепло вдягнулася? Ввечері може похолодніти!

За рогом тато присів, щоб зав'язати шнурівки.

– Лізель, можеш скрутити мені цигарку?

Для неї не могло бути більшої втіхи.

Вони рознесли прання і попрямували до річки Ампер, що огинала місто. Вона бігла поряд, несучи свої води у напрямку Дахау, концентраційного табору.

Через річку перекинувся дерев'яний міст.

Вони примостилися на траві, десь за тридцять метрів від мосту вниз за течією, і писали слова, і читали їх уголос, а коли почало смеркатися, Ганс узяв акордеона. Лізель дивилася на нього і слухала, хоча й не одразу помітила спантеличений вираз його обличчя, коли він грав того вечора.

ТАТОВЕ ОБЛИЧЧЯ

Воно блукало і чудувалося, але не виказало жодної відповіді.

Не зараз.

У ньому сталася якась зміна. Маленький злам.

Дівчинка помітила це, але не усвідомлювала доти, доки всі історії не зійшлися в одну. Вона не помітила, що, граючи на акордеоні, тато кудись вдивлявся, адже гадки не мала, що акордеон Ганса Губерманна – це теж історія. Але настане день, коли ця історія раннього ранку з'явиться на Небесній вулиці, на порозі будинку під номером тридцять три, з розкуйовдженими плечима і в тремтячій куртці. Вона принесе валізу, книжку і два запитання. А ще – історію. Історію за історією. Історію всередині історії.

А зараз, наскільки було відомо Лізель, історія була одна, і вона їй дуже подобалась.

Дівчинка лягла на спину і поринула в неосяжні обійми трави.

Вона заплющила очі, а її вуха вбирали мелодію.

Траплялися, звичайно ж, і певні труднощі. Декілька разів тато ледь стримувався, щоб не крикнути на неї.

– Ну ж бо, Лізель! – казав він. – Ти знаєш це слово, ти знаєш його!

Тоді, коли здавалося, що справи у них ідуть неймовірно добре, вони наштовхувалися на якісь перепони.

Якщо випадала гарна погода, після обіду вони ходили до річки. Коли погода їм не сприяла, вони спускалися в підвал. Здебільшого через маму. Спершу вони намагалися читати на кухні, та це їм не дуже вдавалося.

– Розо, – якось звернувся до дружини Ганс. Його слова тихенько вклинилися поміж її реченнями. – Чи не могла б ти зробити мені одну послугу?

Вона обернулася біля плити.

– Яку?

– Я тебе прошу, я тебе благаю, будь ласка, хоч на п'ять хвилин закрий свого рота.

Можете собі уявити її реакцію.

Саме так вони опинилися в підвалі.

Там не було світла, тож вони принесли гасову лампу, і, крок за кроком, між школою і домом, від річки до підвалу, від поганих днів до хороших, Лізель вчилася читати і писати.

– Незабаром, – запевнив тато, – ти зможеш прочитати ту жакливу книжку для трунарів, навіть із заплющеними очима.

– І мене переведуть із класу для малявок.

Вона промовила ці слова, як рішуча господиня.

Під час одного з підвальних уроків тато відклав наждачний папір (запаси швидко закінчувалися) і витягнув пензлика. У Губерманнів не було розкошів, але в підвалі зберігалася багато фарби, і вона стала у пригоді для навчання Лізель. Тато казав слово, і дівчинка вимовляла його по буквах, а тоді малювала його на стіні, доки не виходило правильно. Щомісяця стіну перефарбовували. Новий цементний аркуш.

Іноді ввечері, після уроків у підвалі, Лізель зіщулювалася у ванні і слухала слова, щоразу ті самі, які лунали з кухні.

- Від тебе тхне, - говорила мама Гансові. - Цигарками і гасом.

Дівчинка сиділа у воді і уявляла той запах, що осів на татовому одязі. Це, перш за все, був запах дружби, і вона теж ним пахла. Лізель обожнювала той запах. Вона нюхала свою руку й усміхалася, а вода навколо неї вистигала.

Чемпіонка шкільного двору у важкій вазі

Літо 1939 року квапилося, чи, можливо, квапилася Лізель. Вона грала у футбол з Руді та іншими дітьми з Небесної вулиці (цілорічна розвага), розносила з мамою прання по всьому місту і вчила слова. Здавалося, що минуло лише декілька днів, а літо вже закінчилося.

Восени сталися дві події.

ВЕРЕСЕНЬ-ЛИСТОПАД 1939 РОКУ

1. Почалася Друга світова війна.

2. Лізель Мемінгер стала чемпіонкою шкільного двору у важкій вазі.

Початок вересня.

Того дня, коли почалася війна і роботи мені додалося, у Молькінгу було прохолодно.

Весь світ говорив про війну.

Шпальти газет смакували її.

Голос фюрера рикав із німецьких радіоприймачів. Ми не відступимо. Ми не покладатимемо рук. Ми переможемо. Наш час прийшов.

Розпочалася німецька окупація Польщі, і всюди збиралися люди, щоб дізнатися останні новини. Мюнхенська вулиця, як і інші центральні вулиці німецьких міст, жила війною. Запах, голос. Декілька днів перед тим ввели продуктові картки - написом на стіні, - а зараз нововведення стало офіційним. Велика Британія і Франція оголосили війну Німеччині. Якщо сказати словами Ганса Губерманна -

А тепер починаються розваги.

У день оголошення війни татові пощастило бути на роботі. По дорозі додому він підняв на вулиці газету, але не зупинився, щоб запхати її поміж банки з фарбою, які тягнув у візочку, а склав і сховав за пазуху. Доки дійшов додому і вийняв її, його піт перебив чорнило на шкіру. Газета опустилася

на стіл, та новини були викарбувані у Ганса на грудях. Татуювання. Він розстебнув сорочку й оглядав себе в непевному освітленні кухні.

– Що там написано? – запитала Лізель. Вона водила очима то в один, то в інший бік, від чорних обрисів на татовій шкірі до газети.

– Гітлер захопив Польщу, – відповів він і важко опустився в крісло. – Deutschland E uber Alles , – прошепотів Ганс, і в його голосі не було навіть натяку на патріотизм.

Знову з'явилося те його обличчя – акордеонове.

Так почалася одна війна.

Незабаром Лізель потрапить на іншу.

Десь за місяць після початку навчального року її перевели до класу, що відповідав її віку. Ви можете подумати, це сталося тому, що Лізель стала краще читати, але річ не в цьому. Незважаючи на усі успіхи, у дівчинки досі були труднощі з читанням. Усюди були розкидані речення. Слова вводили в оману. Причиною переведення, здебільшого, була її погана поведінка в молодшому класі. Лізель відповідала, коли питали інших учнів, і викрикувала з місця. Декілька разів її виганяли в коридор для відбування Watschen (вимовляється «варчен»).

ВИЗНАЧЕННЯ

Watschen = гарна прочуханка.

Учителька, яка до того ж була черницею, викликала її, садила за окрему парту і наказувала стулити рота. З іншого кінця класу Руді махав їй рукою. Лізель махала у відповідь і стримувалася, щоб не засміятися.

Удома вони з татом прочитали вже чималу частину «Посібника гробаря» . Вони обводили слова, які дівчинка не розуміла, і наступного дня записували їх на стіні у підвалі. Лізель думала, що цього достатньо. Але вона помилялася.

Десь на початку листопада у школі перевіряли знання. Одним із завдань було читання. Кожен учень мав вийти на середину і прочитати вказаний учителем уривок. Ранок видався морозним, але яскраво-сонячним. Діти із хрускотом мружили очі. Над сестрою Марією, невблаганним женцем, виблискував німб. (Мені, до речі, подобається уявлення людей про невблаганного женця. Мені подобається коса. Вона розважає мене.)

В обважнілому від сонця класі безладно вистрілювали прізвиська:

– Вальденгайм, Леманн, Штайнер.

Усі вони виходили і читали, в міру своїх можливостей. Руді читав напрочуд непогано.

Поки тривала перевірка, Лізель охоплювали то гаряча нетерплячка, то нестерпний переляк. Вона страшенно хотіла перевірити свої вміння, дізнатися, раз і назавжди, чи вона чогось навчилася. Чи це їй буде до снаги? Чи вона зрівняється з Руді та іншими учнями?

Щоразу, коли сестра Марія заглядала до списку учнів, нерви, наче струни, натягувалися у дівчинки під ребрами. Вони брали початок у її животі і рухалися вгору. Незабаром вони мотузкою стиснуться на горлі.

Коли Томмі Мюллер завершив своє, далеко не блискуче, читання, Лізель обвела поглядом клас. Усі вже читали. Залишилась тільки вона.

– Чудово, – кивнула сестра Марія, уважно розглядаючи список. – Нікого не пропустила.

Як це так?

– Ні!

Голос майже матеріалізувався з іншого кінця класу. За ним виринув хлопчик з волоссям лимонного кольору, чиї худорляві коліна у штанях стукалися одне об одне під партою. Він підняв руку і сказав:

– Сестро Маріє, здається, ви пропустили Лізель.

Сестру Марію це не вразило.

Вона тряснула папку на стіл перед собою і пильно глянула на Руді, із тужливим несхваленням. Майже скорботним. Ну чому, бідкалась вона, чому їй доводиться панькатися з Руді Штайнером? Чому він не може просто не розтуляти рота? Чому, Боже, ну чому?

– Ні, – безкомпромісно відповіла черниця. Її невеликий живіт разом з усім тілом подався вперед. – Боюся, Руді, Лізель ще не зможе. – Вчителька перевела погляд убік, ніби за підтвердженням. – Вона прочитає для мене пізніше.

Дівчинка кашлянула і промовила спокійно, проте зухвало:

– Сестро Маріє, я зможу.

Більшість учнів мовчки спостерігали. Декілька вдалися до майстерного дитячого вміння – хіхікання.

Сестрі Марії вривався терпець.

– Ні, ти не зможеш! Що ти робиш?

Лізель уже встала з крісла і повільно, затерплими ногами, йшла до середини класу. Вона взяла книжку і розкрила її навмання.

– Ну добре, – сказала сестра Марія. – Хочеш читати? Читай.

– Так, сестро.

Кинувши швидкий погляд на Руді, Лізель опустила очі і проглянула сторінку.

Кола вона підняла голову, клас розірвало на дві частини, а тоді знову стиснуло до купи. Усі діти перемішалися в неї на очах, і в якусь блискучу мить вона уявила, як із тріумфом прочитає цілу сторінку, виразно, без жодної помилки.

ОСНОВНЕ СЛОВО

Уявила

– Давай, Лізель!

Голос Руді пронизав тишу.

Крадійка книжок знову опустила очі і глянула на слова.

Давай. Цього разу нечутно промовив Руді. Давай, Лізель.

Кров гуділа. Речення розпливалися перед очима.

Зненацька виявилось, що білий аркуш списаний невідомою мовою, і сльози, що вже бриніли в очах, лише заважали. Тепер вона навіть слів не могла розібрати.

А ще сонце. Жахливе сонце. Воно ввірвалося крізь вікно – всюди скло – і світило простісінько на бездарну дівчинку. Воно кричало їй в обличчя:

– Ти можеш вкрасти книжку, але ти не можеш її прочитати!

Її осяяло, як можна викрутитись.

Вдихаючи і видихаючи, вдихаючи і видихаючи, вона почала читати, але не з тієї книжки, яку тримала перед очима. Вона цитувала «Посібник гробаря» . Розділ третій: «У разі снігу». Вона вивчила його з татового голосу.

– У разі снігу, – промовила Лізель, – слід подбати про те, щоб лопата була міцною. Треба копати глибоко; не можна лінуватися. Не можна робити абияк. – Вона знову втягнула великий шматок повітря. – Звичайно ж, простіше дочекатися, доки потепліє, коли...

Усе закінчилося.

Книжку вирвали з її рук і скомандували:

– Лізель – у коридор.

Відбуваючи невелику Watschen , вона чула, як у класі, поміж плесканням рук сестри Марії, усі сміються. Вона бачила їх. Усіх тих перемішаних дітей. Вони шкіряться і сміються. Залиті сонцем. Сміються усі, крім Руді.

На перерві з неї глузували. Хлопчик на ім'я Людвіг Шмайкль підійшов до неї з книжкою.

– Агов, Лізель, – сказав він, – я не можу прочитати це слово. Можеш прочитати його для мене? – Він розреготався – самовдоволеним сміхом десятилітнього. – Dummkopf . Дурепа.

Вервечкою тягнулися хмари, великі і незграбні, і все більше дітей окликали її, спостерігаючи, як вона закипає.

– Не слухай їх, – порадив Руді.

– Тобі легко казати. Не ти ж у нас дурепа.

До кінця перерви кількість насмішок досягла дев'ятнадцяти. На двадцятій Лізель вибухнула. Їй попався Шмайкль, якому було мало.

– Ну, Лізель, – він тицьнув книжкою їй в обличчя. – Допоможеш мені прочитати?

Лізель допомогла йому, аякже.

Вона встала, і взяла у нього книжку, і, поки він посміхався іншим дітям через плече, відкинула її і з усієї сили копнула його кудись у пах.

Отож, як ви можете собі уявити, Людвіг Шмайкль, безперечно, зігнувся, а згинаючись, іще й отримав у вухо. Коли він упав на землю, на нього сіли. А коли на нього сіли, він отримав ляпасів, подряпин та синяків від дівчинки, повністю охопленої люттю. Його шкіра була такою теплою і м'якою... Її кулаки і нігті, хоча й маленькі, були надивовижу твердими.

– Saukerl . – Її голос теж дряпався. – Arschloch. Можеш сказати Arschloch по буквах?

О, як ті хмари перечіпалися і дурнуватою зграйкою збивалися до купи...

Великі товсті хмари.

Темні й одутлі.

Вони налітали одна на одну. Перепрошували. Рухалися далі і шукали вільного місця.

Дітей набігло як, ну, як дітей, що їх притягує бійка. Мішанина рук і ніг, вигуків і оплесків, що все густішала. Вони дивилися, як Лізель Мемінгер влаштувала Людвігу Шмайклю неабияку прочуханку.

– Ісус, Марія і Йосип! – пронизливо завищала якась дівчинка. – Вона його вб'є!

Лізель його не вбила.

Але цілком могла.

Зрештою, чи не єдиним, що її зупинило, було вишкірене обличчя Томмі Мюллера, яке жалюгідно посмикувалося. Досі переповнена адреналіном, Лізель помітила його таку безглузду посмішку і, поваливши хлопчика на землю, почала бити і його.

– Що ти робиш?! – голосив Томмі, і лише після третього чи четвертого удару і цівки яскраво-червоної крові з його носа вона спинилася.

Досі навколішках, Лізель втягнула повітря і прислухалася до бурмотіння за спиною. Вона оглянула круговерть облич, зліва і справа, і оголосила:

– Я не дурепа.

Ніхто їй не суперечив.

Лише тоді, коли всі розійшлися по класах і сестра Марія побачила, у якому стані Людвіг Шмайкль, бійка отримала своє продовження. Спершу усі підозри впали на Руді та ще кількох хлопців. Вони завжди сварилися між собою.

– Руки, – скомандували кожному з них, проте на жодній парі рук не було доказів.

– Не вірю, – пробурмотіла сестра. – Не може бути. – Адже, коли Лізель вийшла вперед і показала свої руки, вони, нічого в цьому дивного, були заляпані Людвігом Шмайклем, що вже почав засихати. – У коридор! – звеліла сестра вже вдруге цього дня. Якщо бути точним, то вдруге за останню годину.

Та цього разу то не була невелика Watschen. Чи навіть середня. Цього разу то була найбільша зі всіх коридорових Watschen'ів, різка раз за разом жалила її, і дівчинка цілий тиждень не могла нормально сидіти. І в класі більше ніхто не сміявся. Звук більше нагадував перелякано нашорошені вуха.

Після уроків Лізель поверталася додому разом із Руді та іншими дітьми Штайнерів. Біля Небесної вулиці, у поспіху думок, на неї навалився неймовірний відчай – невдала спроба переказати уривок із «Посібника гробаря», її зруйнована сім'я, нічні кошмари, сьогоднішнє приниження, – вона зіщулилась у канаві і заплакала. Усе це її сюди й привело.

Руді теж стояв у канаві, біля неї.

Почався дощ, сильний і рясний.

Курт Штайнер покликав їх, але ні хлопчик, ні дівчинка не зрушили з місця. Вона, переборюючи біль, сиділа під клаптями дощу, що сипалися з неба, а він стояв поряд і чекав.

– Чому він помер? – запитала Лізель, та Руді все одно не поворухнувся і нічого не відповів.

Коли вона нарешті заспокоїлась і підвелася, він обійняв її за плечі, як найкращого друга, і вони пішли додому. Він не вимагав поцілунку. Нічого такого. Можете любити Руді за це, якщо хочете.

Тільки не копай мене по яйцях.

Ось що він подумав, але не промовив у голос. Лише чотири роки по тому він поділився з нею цими думками.

А зараз Руді і Лізель під дощем прямували до Небесної вулиці.

Він був тим схибленим, що вимазався чорним вугіллям і кинув виклик світові.

Вона була крадійкою книжок, що залишилася без слів.

Але, повірте, слова були вже в дорозі, і, коли вони прибудуть, Лізель упіймає їх руками, ніби хмаринки, і викрутить до сухого, ніби краплинки дощу.

Частина 2

«Знизування плечима»

а також:

дівчинка, створена з темряви – радість від цигарок – обхідниця міста – деякі мертві листи – день народження Гітлера – стовідсотковий чистий німецький піт – хвіртка до крадіжок – і книжка з вогню

Дівчинка, створена з темряви

ТРОХИ СТАТИСТИКИ

Перша вкрадена книжка: 13 січня 1939 року

Друга вкрадена книжка: 20 квітня 1940 року

Період між крадіжками зазначених книжок: 463 дні

Коли б ви поставилися до цього легковажно, то сказали б, що для продовження знадобилося лише трішки вогню і декілька людських вигуків. Ви

б сказали, що Лізель, щоб заволодіти своєю другою книжкою, цього було достатньо, хоч та і диміла в її руках. І навіть обпікала їй ребра.

Однак ось у чому річ:

Зараз не час легковажити.

Зараз не час дивитися лише одним оком, оглядатися чи перевіряти плиту – бо коли крадійка книжок поцупила свою другу книжку, не тільки багато факторів сприяли її жаданню зробити це, а й сам вчинок запустив у дію те, що мало статися згодом. Ця крадіжка вкаже їй шлях до наступних книжок. Вона надихне Ганса Губерманна на складання плану допомоги молодому єврейському кулачному бійцю. А ще вона покаже мені, вже укотре, що одна можливість веде простісінько до наступної, як ризик веде до більшого ризику, життя – до нового життя, а смерть – до ще більших смертей.

Можна навіть сказати, що це доля.

Розумієте, хтось, може, думає, що нацистська Німеччина спиралася на ідею антисемітизму, дещо надміру ревного лідера і націю фанатиків, вихованих на ненависті до інших, проте нічого з цього не вийшло б, якби німці не любили одну справу.

Палити.

Німці любили палити. Крамниці, синагоги, рейхстаги, будинки, особисті речі, вони любили палити вбитих людей і, звісно ж, книжки. Вони були у захваті від гарного багаття з книжок, а тим, хто був небайдужий до книжок, це давало можливість заволодіти тим виданням, якого б вони нізащо не отримали, якби не багаття.

Однією зі схильних до такого була, як ви вже знаєте, худорлява дівчинка на ім'я Лізель Мемінгер. Нехай їй і довелося прочекати аж чотириста шістьдесят три дні, воно того вартувало. Наприкінці дня, сповненого безлічі переживань, багатьох прекрасних капостей, однієї закривавленої щиколотки і ляпасу рідної руки, Лізель Мемінгер здійснила свою другу успішну крадіжку. «Знизування плечима». То була блакитна книжка з червоними літерами на обкладинці, під якими було зображення маленької зозулі, теж червоної. Озираючись назад, Лізель не соромилася того, що її вкрала. Навпаки, той вир відчуттів, що крутився в животі, більше скидався на гордість. А бажання поцупити книжку підживлювалося люттю і чорною ненавистю. Насправді 20 квітня – в день народження фюрера, – вихоплюючи книжку з паруючого попелища, Лізель була дівчинкою, створеною з темряви.

Звичайно ж, виникає запитання – чому?

Чого б це їй лютувати?

Що такого сталося за минулі чотири чи п'ять місяців, що спонукало її вибухнути такими емоціями?

Якщо коротко, то відповідь на це запитання переходить від Небесної вулиці до фюрера, тоді до недосяжного місця перебування її мамі і повертається назад.

Як і більшість нещасть, це почалося з гаданого щастя.

Радість від цигарок

Під кінець 1939 року Лізель уже непогано призвичаїлася до життя в Молькінгу. У неї досі траплялися нічні кошмари за участі братика, і вона сумувала за мамою, але тепер її було кому втішити.

Вона любила тата, Ганса Губерманна, і навіть прийомну маму, хоча та й розсипалася прокльонами і лайливими словами. Вона любила й ненавиділа свого найкращого друга, Руді Штайнера, і це було нормально. А ще вона любила те, що, попри невдачу під час перевірки знань, вміння читати і писати, без сумніву, покращувались і невдовзі вона досягне якогось пристойного рівня. Усе це викликало бодай трішки задоволення і скоро нагромадиться такою купою, що на горизонті завидніє щось на кшталт щастя .

КЛЮЧІ ДО ЩАСТЯ

1. Дочитаний «Посібник гробаря».
2. Порятунок від гніву сестри Марії.
3. Отримання двох книжок на Різдво.

17 грудня.

Вона добре запам'ятала дату, адже це було якраз за тиждень до Різдва.

Як уже звиклося, кошмар обірвав її сон і Ганс Губерманн привів її до тяти. Його рука вчепилася в її спітнілу піжаму.

– Потяг? – прошепотів він.

Лізель підтвердила.

– Потяг.

Вона ковтала повітря, доки не заспокоїлася, а тоді почала читати одинадцятий розділ «Посібника гробаря» . Минула третя ночі, коли вони закінчили, і їм залишився тільки останній розділ – «Повага до кладовища» . Тато – його сріблясті очі підпухли від втоми, а обличчя затопила борода – закрив книжку, сподіваючись отримати залишки сну. Але йому нічого не дісталось.

Заледве чи пройшла хвилина, відколи погасили світло, а Лізель уже заговорила до нього у темряві:

– Тату, ти не спиш?

Він видав тільки звук, якийсь гортанний:

– Ja.[21 – Так (нім.).]

Вона піднялася на лікті.

– Може, дочитаємо книжку, будь ласка?

Довге зітхання, скрипуче дряпання нігтями по щетині, і світло увімкнулося. Тато розгорнув книжку і почав читати:

– Розділ дванадцятий. «Повага до кладовища».

Вони читали до самого світанку, обводячи і виписуючи слова, яких дівчинка не розуміла, і перегортали сторінки, доки до кімнати не пробилось сонячне проміння. Декілька разів тато майже засинав, поступаючись перед сверблячим відчуттям утоми в очах і знесиленим киванням власної голови. Лізель щоразу ловила його на гарячому, проте в неї не було ані безкорисливості, щоб дозволити йому заснути, ані зухвалості, щоб на нього образитися. Вона була дівчинкою, якій іще треба здолати гору.

Врешті-решт, коли темрява за вікном дала тріщину, вони дочитали книжку. Останній абзац звучав так:

Ми, від імені Баварської асоціації кладовищ, сподіваємося, що змогли розважити вас і ознайомити з роботою, заходами безпеки й обов'язками гробарів. Ми широко бажаємо вам успіху у вашому занятті похоронним мистецтвом і маємо надію, що цей посібник став вам у пригоді.

Коли книжка згорнулася, обое перезирнулися спідлоба. Тато заговорив першим:

– Ми зробили це, еге ж.

Лізель, наполовину закутана у простирадло, тримала книжку в руках і оглядала чорну обкладинку зі сріблястим написом. Вона кивнула – з пересохлим ротом і ранковим голодом. Це була одна з тих митей бездоганної втоми, коли вдалося подолати не лише заплановану роботу, а ще й ніч, яка перегордила шлях.

Зі скреготом заплющивши очі і стиснувши кулаки, тато потягнувся, і настав ранок, який не посмів бути дощовим. Обое підвелися, спустилися на кухню і крізь затуманені й розмальовані морозом вікна розгледіли рожеві смуги світла, що падали на засніжені дахи Небесної вулиці.

– Поглянь на кольори, – сказав тато. Просто неможливо не любити чоловіка, який не лише помічає кольори, а й говорить ними.

Лізель досі тримала книжку. Вона стискала її все сильніше, а сніг забарвлювався помаранчевим. На одному з дахів дівчинка помітила хлопчика, який сидів і також споглядав небо.

– Його звали Вернер, – промовила вона. Слова вилетіли самі, мимовільно.

– Так, – відповів тато.

На той час у школі більше не перевіряли читання, проте Лізель, поступово набираючись упевненості, якось перед уроками взяла залишений кимось підручник, щоб перевірити, чи зможе прочитати його без жодної помилки. Вона змогла прочитати кожнісіньке слово, але читала набагато повільніше за однокласників. Набагато легше, думала вона, бути за крок від чогось, ніж цього досягти. Треба ще трохи попрацювати.

Одного дня їй закортіло поцупити книжку з класної полиці, але, чесно кажучи, перспектива ще однієї коридорової Watschen від рук сестри Марії таки відлякала її. Більше того, у дівчинки насправді не було найменшого бажання красти книжки зі школи. Швидше за все, причиною її небажання була листопадова невдача, але Лізель не була цілком певна. Вона лише знала, що не хоче цього робити.

На уроках Лізель не розмовляла.

Вона навіть не наважувалась глянути не в той бік.

Прийшла зима, і Лізель більше не потрапляла під гарячу руку сестри Марії, а сама спостерігала за тим, як інші діти виходили до коридору й отримували заслужену винагороду. Звуки поневірянь учнів, що долинали звідти, були не вельми приємними, але той факт, що там був хтось інший, хоча й не тішив її, але приносив полегшення.

Коли у школі розпочалися канікули у зв'язку із Weihnachten, [22 – Різдво (нім.).] Лізель, перш ніж вийти з класу, навіть спромоглася побажати сестрі Марії «щасливого Різдва». Вона знала, що Губерманни не мають грошей, що вони досі віддають борги і, щойно у них з'являються якісь копійки, їм уже треба платити за оренду, тож навіть не сподівалася отримати подарунок. Ну, можливо, трохи крашу їжу. Яким же було їй здивування, коли у Святвечір, після опівнічної відправи у церкві, де Лізель була з мамою, татом, Гансом-молодшим і Труді, вона знайшла під ялинкою подарунок, загорнутий у газету.

– Від святого Ніклауса, – сказав тато, та Лізель йому не повірила. Вона обійняла обох своїх прийомних батьків, а на її плечах досі лежав сніг.

Дівчинка розгорнула подарунок і знайшла дві невеликі книжки. Першу з них, «Собака на ім'я Фауст», написав Маттеус Оттлеберг. Загалом Лізель прочитала її тринадцять разів. У Святвечір, сидячи за кухонним столом, вона прочитала перші двадцять сторінок, у той час як тато і Ганс-молодший сперечалися про речі, яких вона не розуміла. Про якусь політику.

Згодом вони з татом іще трохи читали перед сном, дотримуючись звичаю обводити і виписувати слова, яких дівчинка не знала. У «Собаці на ім'я

Фауст» також були картинки – чарівні завитушки, вуха і кумедні зображення німецької вівчарки, що вельми паскудно слинилася і вміла розмовляти.

Друга книжка називалася «Маяк», а написала її жінка, Інгрід Ріппінштайн. Ця книжка була трохи довшою, тому Лізель змогла прочитати її лише дев'ять разів, і щоразу її старання приносили свої плоди – вона читала все краще і краще.

Через декілька днів після Різдва Лізель запитала про книжки. Вони іли на кухні. Спостерігаючи, як у маминому роті ложка за ложкою зникає гороховий суп, вона вирішила перевести погляд на тата.

– Я хочу дещо запитати.

Спершу всі мовчали.

– Що?

Це озвалася мама, ще не проковтнувши суп.

– Скажіть, звідки ви взяли гроші, щоб купити мені книжки?

Над татовою ложкою промайнула коротенька усмішка.

– Тобі справді цікаво?

– Звичайно.

Ганс дістав з кишені залишки своєї порції тютюну і взявся скручувати цигарки, а Лізель ставала дедалі нетерплячішою.

– То ти скажеш чи ні?

Тато засміявся.

– Та я ж розповідаю, дитино. – Він закінчив одну цигарку, жбурнув її на стіл і почав скручувати нову. – Ось так.

Тієї миті мама з дзенькотом доїла суп, стримала картонну відрижку і відповіла замість Ганса.

– Той Saukerl, – сказала вона. – Знаєш, що він зробив? Він скрутив увесь той бридкий тютюн, пішов на ярмарок, коли той був у місті, і виміняв їх у якогось цигана.

– Вісім цигарок за книжку. – Тато урочисто запхав одну до рота. Прикурив і втягнув дим. – Хвала Богу, що є цигарки, еге ж, мамо?

Але мама тільки кинула на нього один зі своїх фірмових невдоволених поглядів, який супроводжувався найвживанішою порцією лайки:

– Saukerl.

Лізель обмінялася з татом уже звичним підморгуванням і доїла свій суп. Одна з її книжок лежала поряд, як завжди. Вона не могла не погодитись, що відповідь на запитання їй більше ніж сподобалась. Небагато людей можуть похвалитися тим, що за їхню освіту платили цигарками.

А от мама сказала, що якби Ганс Губерманн мав хоч трохи розуму, то він обміняв би свої цигарки на нове плаття, якого вона вже давно потребувала, чи якісь кращі туфлі.

– Аякже... – Вона вилила слова в умивальник. – Коли йдеться про мене, ти краще викуриш увесь свій запас, правда? І ще назичиш у сусідів.

Проте за декілька днів Ганс приніс коробку яець.

– Вибачай, мамо. – Він поставив їх на стіл. – Туфлі вже розібрали.

Мама не скаржилася.

Вона навіть щось наспівувала, поки смажила яйця, аж мало їх не спалила. Виявилось, що цигарки приносили багато радості, і в домі Губерманнів настали щасливі дні.

Вони закінчилися декілька тижнів по тому.

Обхідниця міста

Проблеми почалися з прання, а згодом їх лише додалося.

Якось, коли Лізель із Розою розносили містом білизну, один із їхніх клієнтів, Ернст Фогель, повідомив, що прання і прасування йому більше не по кишені.

– Такі часи, – вибачився він, – що тут скажеш? Стає все важче. Війна примушує затягувати паски. – Він глянув на дівчинку. – Ви, напевне, отримуєте допомогу на утримання цієї крихітки?

На страшенний подив Лізель, мама не промовила й слова.

Вона тримала порожній мішок.

Ходімо, Лізель.

Вона не сказала цього. Вона шарпнула – важкою рукою.

Фогель вигукнув зі свого ганку. Він мав близько шести футів зросту, а його жирне волосся неживими клаптями звисало над чолом.

– Мені шкода, пані Губерманн.

Лізель помахала йому.

Він помахав у відповідь.

Мама дорікнула:

– Не махай тому Arschl'ochowi , – сказала вона. – Ну, рухайся.

Коли Лізель того вечора приймала ванну, мама терла її особливо ретельно, весь час бурмотіла щось про Saukerl'я – Фогеля, і що дві хвилини його передражнявала:

– Ви, напевне, отримуєте допомогу на дівчинку...

Вона все терла і сварила голі груди Лізель.

– За тебе дають аж так багато, Saumensch . Від цього я не розбагатію, аж ніяк.

Лізель сиділа у ванні і слухала.

Десь за тиждень після того випадку Роза покликала дівчинку до кухні.

– Отже, Лізель. – Вона посадила її за стіл. – Якщо вже ти півдня на вулиці, граєш у футбол, то можеш зробити і щось корисне. Для різноманітності.

Лізель вивчала свої руки.

– Що я маю зробити, мамо?

– Від сьогоднішнього дня ти будеш забирати і відносити прання. Може, ті багатії не поспішатимуть нас звільняти, якщо на порозі стоятимеш ти. Якщо запитують, де я, скажеш їм, що я захворіла. І щоб була засмученою, коли будеш говорити. Ти така худа і бліда, вони можуть тебе пожаліти.

– Пан Фогель мене не пожалів.

– Ну... – Її збентеження кидалося в очі. – Інші можуть пожаліти. Тож не переч мені.

– Так, мамо.

На мить дівчинці здалося, що зараз прийомна мама втішить її і поплескає по плечу.

Молодчинка, Лізель. Молодчинка. Плеск, плеск, плеск.

Нічого подібного.

Натомість Роза Губерманн встала, взяла дерев'яну ложку і тицьнула нею в дівчинки перед носом. Вона вважала, що це необхідно.

– Коли будеш у місті, обійдеш усіх із мішком і повернешся прямісінько додому, із грошима, нехай навіть їх буде як кіт наплакав. Не підеш до

тата, навіть якщо він, бодай не наврочила, буде мати якусь роботу. Не будеш вештатися з тим малим Sauker'лем, Руді Штайнером. Підеш додому. Прямісінько додому.

– Так, мамо.

– Як будеш нести мішок, щоб тримала його обережно. Не розмахувала, не підкидала, не м'яла і не закидала його на плече.

– Так, мамо.

– Так, мамо. – Роза Губерманн мала талант до передражнювань і робила це із великим задоволенням. – Ти тільки спробуй, Saumensch. Я про все дізнаюся, можеш навіть не сумніватися.

– Так, мамо.

Дуже часто саме ці два слова, а також виконання всього, що їй веліли, були порятунком для Лізель, тож відтоді вона обходила вулиці Молькінга, від бідних до багатих його мешканців – забирала і розносила прання. Спершу робота була досить самотньою, проте дівчинка не скаржилась. Зрештою, коли Лізель уперше понесла мішка з білизною, щойно завернувши за ріг Мюнхенської вулиці, вона роззирнулася на два боки і щосили замахнулася ним, так що мішок описав широке коло – таке собі бунтарство, – а тоді перевірила, що там з одягом. На щастя, жодних складочок. Жодних зморщечок. Лише усмішка й обіцянка більше ніколи не розмахувати мішком.

Загалом можна сказати, що Лізель її робота навіть подобалася. Грошима Роза з нею не ділилася, але дівчинка мала змогу вирватися з дому, та й гуляти містом без мами – хіба не щастя? Більше ніхто не тикає пальцями і не лається. Люди більше не витріщаються на них, коли мама відчитує її за те, що вона неправильно тримає мішок. Нічого, тільки спокій.

З часом Лізель почали подобатися і люди.

- Пфаффельгюрвери, що ретельно перевіряють одяг і примовляють: «Ja, ja, sehr gut, sehr gut».[23 – Так, так, дуже добре, дуже добре (нім.).] Дівчинка чомусь уявляла, що вони усе роблять двічі.
- Лагідна Хелена Шмідт, що передає гроші покрученою артритом рукою.
- Вайнгартнери, чия кривовуса кішка відчиняла двері разом з ними. Маленький Геббельс, так її називали, на честь правої руки Гітлера.
- І пані Германн, дружина мера, що стояла, пухнастокоса, і тремтіла у своєму величезному обвітреному коридорі. Завжди мовчазна. Завжди така самотня. Жодного слова, ні разу.

Іноді з нею ходив Руді.

– Скільки в тебе там грошей? – якимось запитав він. Уже сутеніло, і вони прямували до Небесної вулиці, минаючи крамницю. – Ти ж чула про пані Діллер, правда? Кажуть, що у неї десь заховані цукерки і за гарну плату...

– Навіть не мрій. – Лізель, як завжди, міцно стискала гроші. – Тобі-то воно байдуже – то ж не ти будеш відповідати перед моєю мамою.

Руді здвигнув плечима:

– Принаймні я спробував.

Усередині січня школа вирішила звернути увагу на написання листів. Коли учні ознайомилися з основами, кожен з них отримав завдання написати два листи – друзів і якомусь учневі з іншого класу.

Лізель отримала від Руді ось такого листа:

Люба Saumensch,

ти досі така ж бездарна у футболі, як під час нашої минулої гри? Сподіваюсь на це. Бо тоді я зможу знову обігнати тебе, як Джессі Овенс на Олімпіаді...

Сестра Марія прочитала його і дуже люб'язно запитала Руді:

ПРОПОЗИЦІЯ СЕСТРИ МАРІЇ

«Маєте бажання відвідати коридор, пане Штайнер?»

Думаю, ви здогадалися, що відповідь Руді була негативною, а листа пошматували, тож він почав нового. Другий лист був адресований дівчинці на ім'я Лізель, і цікавився він її захопленнями.

Уже вдома, коли Лізель взялася за листа, якого їм задали на домашнє завдання, дівчинка вирішила, що писати його Руді чи ще якомусь Saukerl' ю геть безглуздо. Який у цьому сенс? Пишучи в підвалі, вона звернулася до тата, який знову перефарбовував стіну.

Він обернувся разом з випарами від фарби.

– Was wuistz?[24 – Щось на кшталт «чого тобі», тільки в грубій формі (нім.).] – Це була найгрубіша форма німецької, яку тільки можна вжити, але сказано це було з виразом цілковитої насолоди. – Ну, що там?

– Можна мені написати листа до мами?

Пауза.

– І чому б це тобі захотілося писати до неї? Тобі ж і так доводиться щодня її терпіти. – Тато показав їй Schmunzeln[25 – Посмішка (нім.).] – лукаво усміхнувся. – Невже тобі й цього мало?

– Не до тої мами, – вона важко ковтнула.

- А. - Тато повернувся до стіни і продовжив фарбувати стіну. - Ну, думаю, можеш. Надішлеш їх цій, як там її, - тій жінці, що привезла тебе до нас і декілька разів відвідувала, - з управління опіки.

- Пані Гайнріх.

- Точно. Надішлеш листа їй. Можливо, вона зможе переслати його твоїй мамі.
- Це прозвучало якось непереконливо, ніби він чогось їй не договорював. Під час своїх візитів пані Гайнріх теж майже не згадувала про її маму.

Замість того щоб спитати в тата, у чому річ, Лізель одразу взялася писати листа, не звертаючи уваги на погані передчуття, які не забарилися поселитися в її серці. Вона витратила три години і шість чернеток, доки написала правильного листа, у якому розповідала мамі про Молькінг, тата з його акордеоном, дивні, але справедливі погляди Руді Штайнера і подвиги Рози Губерманн. Вона також написала, що дуже пишається тим, що навчилася читати і трохи писати. Наступного дня, разом з маркою, яку вона знайшла в кухонній шухляді, дівчинка віднесла його до пані Діллер. І стала чекати.

Тєї ночі, коли вона написала листа, Лізель підслухала розмову Ганса і Рози.

- Навіщо вона пише до мами? - запитала Роза. Її голос був надивовижу спокійним і турботливим. Як ви можете собі уявити, це дуже схвилювало дівчинку. Як на Лізель, то краще б вони сварилися. Дорослі, що перешіптуються, - не вельми заспокоїливо.

- Вона запитала, - відповів тато, - і я не міг їй відмовити. Я не міг!

- Ісус, Марія і Йосип. - Знову шепіт. - Лізель слід забути про неї. Хтозна, де вона зараз? Хтозна, що вони зробили з нею?

У ліжку дівчинка міцно обхопила себе руками. Вона скрутилася калачиком.

Вона подумала про маму і повторила запитання Рози.

Де вона?

Що вони зробили з нею?

І врешті-решт, хто такі ті вони ?

Мертві листи

Зазираємо в майбутнє. Підвал, вересень, 1943 рік.

Чотирнадцятирічна дівчинка щось пише у книжці з темною обкладинкою. Вона худорлява, але сильна, і в своєму житті бачила чимало. Тато сидить з акордеоном у ногах.

Він каже:

– Знаєш що, Лізель? Я збирався написати тобі відповідь від імені твоєї мами. – Він пошкрябав ногу у тому місці, де раніше був гіпс. – Але не зміг. Не зміг примусити себе.

Декілька разів, наприкінці січня і на початку лютого 1940 року, коли Лізель зазірала до поштової скриньки, сподіваючись отримати відповідь від мами, серце її прийомного тата ледь не розривалося.

– Мені шкода, – казав він. – Не сьогодні, так?

Уже згодом Лізель зрозуміла, що вся ця затія з листом була безглуздою. Якби мама могла, то уже давно б зв'язалася з управлінням опіки, чи навіть з нею самою, чи з Губерманнами. Але від неї не було жодної звістки.

На додачу до попередніх злигоднів усередині лютого Лізель отримала листа від одного з їх клієнтів, Пфаффельгюрверів із Вересової вулиці. Обое височіли на порозі і зажурено поглядали на дівчинку.

– Це для твоєї мами, – промовив пан Пфаффельгюрвер, протягуючи листа. – Скажи їй, що нам шкода. Скажи їй, що нам шкода.

Та ніч у домі Губерманнів була неспокійною.

Навіть у підвалі, куди Лізель втекла, щоб написати вже п'ятого листа до мами (їх усіх, окрім першого, ще треба було надіслати), до неї долинали Розині прокльони і бештання тих Arschloch'ів Пфаффельгюрверів і того вошивого Ернста Фогеля.

– Feuer soll'n's brunzen f'r einen Monat! [26 – Щоб вони цілий місяць вогнем сцяти! (нім.)] – вигукнула мама.

Лізель писала.

Коли настав день її народження, дівчинка не отримала подарунка. Не отримала, бо не було грошей, а до того часу у тата ще й закінчився тютюн.

– А що я тобі казала? – Мама тицьнула в нього пальцем. – Не треба було дарувати їй на Різдво обидві книжки. Але ж ні. Хто мене слухав? Ніхто не слухав!

– Та знаю! – Тато безшумно обернувся до дівчинки. – Пробач, Лізель. Нам це не по кишені.

Лізель не сперечалася. Вона не скитлила, не плакала і не тупала ногами. Вона лише проковтнула своє розчарування і зважилася на один, уже спланований, ризик – подарунок самій собі. Вона візьме усі написані до мами листи, запхає їх до одного конверта і потратить малесеньку частинку грошей за прання, щоб їх надіслати. Тоді, звісно ж, вона відбуде Watschen, швидше за все на кухні, але не промовить жодного слова.

Через три дні вона здійснила свій задум.

– Тут бракує. – Мама вже вчетверте перераховувала гроші, поки Лізель стояла біля плити. Плита була теплою і ще більше пришвидшувала й так швидкий плин її крові. – Лізель, що сталося?

Вона збрехала:

– Вони, напевне, заплатили менше, ніж завжди.

– Ти перераховувала?

Дівчинка здалася:

– Я їх витратила, мамо.

Роза наблизилась до неї. А це недобрий знак. Неподалік лежали дерев'яні ложки.

– Що ти зробила?

Лізель ще не встигла відповісти, як дерев'яна ложка вже досягла її шкіри, ніби п'ята Господня. Червоні відбитки, мов сліди від ніг, та ще й пекучі. З підлоги, коли все вже завершилося, дівчинка глянула вгору і пояснила.

Ппульсація і спалахи жовтого світла, усе разом. Вона мружилася.

– Я надіслала свої листи.

І тут до неї дійшло – запилюжена підлога, відчуття, що одяг не на ній, а десь біля неї, і раптове усвідомлення того, що її старання були марними – мама ніколи їй не відпише і вона ніколи її не побачить. Ця дійсність стала для неї новою Watschen . Вона пекла її і не минала декілька довгих хвилин.

Роза над нею трохи розпливалася та незабаром проясніла, а її картонне обличчя замаячило ближче. Пригнічена, вона стояла у всій своїй повноті, тримаючи, ніби дрючка, дерев'яну ложку. Вона зігнулася і трохи полагіднішала:

– Пробач, Лізель.

Дівчинка досить добре знала Розу, щоб зрозуміти, що це не через прочуханку.

Червоні відбитки клаптями набрякали на її шкірі, а вона лежала на підлозі – запилюженій, брудній, залитій тьмяним світлом. Її дихання заспокоїлося, і самотня жовта сльоза збігла по щоці. Вона відчувала підлогу. Рукою і коліном. Ліктем. Щокою. Литкою.

Підлога була холодною, особливо під щокою, але дівчинка не могла зрушити з місця.

Майже годину Лізель лежала під кухонним столом, доки не прийшов тато і не почав грати на акордеоні. Лише тоді вона піднялася і почала приходити до тями.

Коли згодом Лізель писала про той день, вона не тримала зла ні на Розу, ні на свою маму. Для неї вони були заручницями обставин. Її думки не покидала лише жовта сльоза. Якби було темно, подумала вона, та сльоза була б чорною.

- Але тоді було темно, - мовила сама до себе.

Скільки б разів Лізель не намагалася уявити ту сцену з жовтим світлом, яке, жодних сумнівів, було там, їй доводилося докладати зусиль, щоб побачити її знову. Її відлупцювали в темряві, і вона залишилась лежати в кухні, на холодній і темній підлозі. Навіть татова музика мала колір темряви.

Навіть татова музика.

Дивно, але дівчинку ця думка не розтривожила, а, радше, якось незрозуміло заспокоїла.

Темрява, світло.

Яка між ними різниця?

Нічні кошмари поселилися і тут, і там, коли крадійка книжок насправді почала усвідомлювати, що відбувається і як тепер буде завжди. Вона, принаймні, може підготуватися. Можливо, саме тому, коли у день народження фюрера відповідь на усі мамині страждання постала перед дівчинкою без прикрас, вона змогла відповісти, незважаючи на свою розгубленість і свій вік.

Лізель Мемінгер була готова.

Із днем народження, пане Гітлер.

Довгих років життя.

День народження Гітлера, 1940 рік

Усупереч усій безнадійності Лізель щодня зазірала до поштової скриньки - цілий березень і майже половину квітня. Навіть попри те, що пані Гайнріх, яку викликав Ганс, повідомила Губерманнам, що управління опіки втратило зв'язок з Паулою Мемінгер. Дівчинка все одно не здавалася, проте, як ви можете здогадатися, щодня перевіряючи пошту, вона нічого не знаходила.

Молькінг, як і вся Німеччина, був заклопотаний підготовкою до дня народження Гітлера. Цього року, зважаючи на перебіг війни і нинішню виграшну позицію Гітлера, місцеві нацистські радикали прагнули організувати особливо гідне святкування. Буде парад. Марш. Музика. Співи. А ще - багаття.

Поки Лізель обходила Молькінг, забираючи і розносячи прання, члени нацистської партії збирали поживу для вогню. Декілька разів вона бачила, як чоловіки і жінки стукали в двері і запитували мешканців, чи ті, бува, не мають речей, яких варто позбутися чи знищити. Татовий примірник «Молькінг Експрес» оголошував, що на головній площі міста буде святкове багаття, і всі члени місцевих підрозділів «Гітлер'югенд» мають бути присутні. Це багаття вшанує не тільки день народження фюрера, а й перемогу над ворогами і перешкодами, що стримували Німеччину з часу закінчення Першої світової війни. «Будь-які речі, – вимагала газета, – з тих часів – газети, плакати, книжки, прапори та іншу ворожу пропаганду – необхідно віднести до відділення Нацистської партії на Мюнхенській вулиці». Навіть вулицю Шиллера – дорогу жовтих зірок, що досі чекала реконструкції, – ще раз обнищпорили у пошуках чого-небудь, будь-чого, що можна спалити на славу фюрера. Не було б нічого дивного, якби деякі партійці кудись зникли, щоб надрукувати тисячу-дві книжок чи плакатів морально-згубного змісту, лише для того, щоб потім їх спалити.

Усе було готово до неперевершеного 20 квітня. Цей день стане днем багатьох і схвальних вигуків.

І книжкових крадіжок.

У домі Губерманнів цей ранок був цілком звичним.

– Той Saukerl знову виглядає з вікна, – сварилася Роза Губерманн. – Щодня, – продовжувала вона. – На що ти там весь час витріщаєшся?

– Ооох, – задоволено протягнув тато. Згори йому на спину спадав прапор. – Ти тільки глянь на цю жінку. – Він глянув через плече і лукаво посміхнувся Лізель. – От зараз вибіжу і наздожену її. Тобі до неї далеко, мамо.

– Schwein! [27 – Свиня (нім.).] – вона помахала на нього дерев'яною ложкою.

Тато не відривав погляду від вікна, уявної жінки і дуже реального коридору німецьких прапорів.

Того дня усі вікна на вулицях Молькінга були прикрашені для фюрера. У декого, як у пані Діллер, вікна були ретельно вимиті, а свастика, наче діамант, майоріла на червоно-білому полотнищі. А в когось прапор звисав з вікна, як мокра білизна. Але він таки висів.

Перед тим трапилася невеличка катастрофа. Губерманни не могли знайти свого прапора.

– Вони прийдуть по нас, – застерігала мама. – Вони прийдуть і заберуть нас. – Вони. – Ми мусимо його знайти!

Якоюсь миті здалося, що тато спуститься до підвалу і намалює прапор на одному із полотен. На щастя, той знайшовся, заритий десь у серванті, позаду акордеона.

– Той клятий акордеон, через нього я нічого не бачила! – Мама різко обернулася. – Лізель!

Дівчинці випала честь прикріпити прапор до віконної рами.

Ганс- молодший і Труді прибули додому на обід, як це зазвичай бувало на Різдво і Великдень. Здається, саме час, щоб краще вас познайомити з ними.

Ганс- молодший мав татові очі і татовий зріст. Однак срібло його очей не було таким теплим, як татове, – їх уже торкнувся фюрер . До того ж на його костях було більше м'яса, його біляве волосся було колючим, а шкіра була сіруватого відтінку.

Труді, або Трудель, як її часто називали, була всього лиш на декілька дюймів вищою за маму. Вона успадкувала мамину невдатну манеру ходити, але в усьому іншому була набагато приємнішою за Розу. Оскільки Труді жила і працювала покоївкою в багатому районі Мюнхена, вона, напевне, уже втомилася від дітей, але спромоглася декілька разів звернутися до Лізель усміхненим словом. У неї були м'які губи. І тихий голос.

Брат із сестрою разом приїхали додому мюнхенським потягом, і вже незабаром прокинулися старі протиріччя.

КОРОТКА ОПОВІДЬ ПРО СУПЕРЕЧКУ ГАНСА ГУБЕРМАННА ТА ЙОГО СИНА

Молодий чоловік був нацистом. На думку Ганса-молодшого, його батько належав до покоління старої зношеної Німеччини – тієї, що дозволила, так би мовити, вилізти собі на голову, в той час як її народ страждав. Уже у підлітковому віці він знав, що його батька називають «Der Juden Maler» – єврейський маляр – за те, що він фарбував будинки євреїв. А тоді сталося те, що я невдовзі опишу вам у всіх подробицях – той день, коли Ганс провалився за крок від вступу до партії. Усім було відомо, що не слід замальовувати прокльони, написані на фасаді єврейської крамниці. Вважалося, що така поведінка шкодить Німеччині, а ще вона була шкідливою і для самого правопорушника.

– То що, вони тебе прийняли? – Ганс-молодший продовжив з того місця, де вони закінчили на Різдво.

– Прийняли куди?

– Здогадайся – в партію.

– Ні, вони, напевне, забули про мене.

– А ти хоч звертався до них ще раз? Ти не можеш просто сидіти і чекати, поки тебе поглине новий світ. Ти мусиш відірватися від крісла і стати його частиною – попри твої попередні помилки.

Тато глянув на нього:

– Помилки? У своєму житті я зробив чимало помилок, але те, що не вступив до Нацистської партії, я помилкою не вважаю. У них є моя заява – і ти знаєш про це, – але я не піду знову проситися. Я просто...

Саме тоді їх охопило сильне тремтіння.

Воно прослизнуло у вікно разом з протягом. Може, це був подих Третього рейху, що накопичував ще більшу силу. А може, це Європа знову вдихнула. Що б це не було, воно пронеслося поміж батьком і сином, коли їхні металеві очі зіштовхнулися, як дві бляшанки.

– Тобі завжди було начхати на цю країну, – сказав Ганс-молодший. – Тобі байдуже!

Татові очі почали іржавіти. Та це не зупинило його сина. Тепер він шукав причину, щоб присікатися до дівчинки. Розставивши сторч усі три свої книжки на столі, ніби на офіційних переговорах, Лізель беззвучно ворушила губами, читаючи одну з них.

– Що за непотріб читає це дівчисько? Їй слід читати «Mein Kampf» .

Лізель підняла очі.

– Не хвилюйся, Лізель, – промовив тато. – Читай. Він не розуміє, що каже.

Та Ганс- молодший ще не закінчив. Він наблизився і сказав:

– Ти або з фюрером , або проти нього – і мені здається, що ти проти нього. І завжди був.

Лізель вивчала обличчя Ганса-молодшого, і її погляд прикували його тонкі губи і міцний ряд нижніх зубів.

– Це жалюгідно – щоб хтось стояв осторонь і навіть пальцем не поворухнув, поки вся нація розгрибає сміття на шляху до своєї величї.

Труді і мама сиділи тихенько, перелякано, як і Лізель. Кухню сповнював запах горохового супу, чогось підгорілого і протистояння.

Усі чекали наступних слів.

Їх вимовив син. Лише два слова.

– Ти – боягуз! – він швиргонув ними татові в обличчя і рвучко вийшов з кухні і з будинку.

Хоч це й було марно, тато вийшов на поріг і вигукнув, звертаючись до сина:

– Боягуз? Це я боягуз?!

А тоді підбіг до хвіртки і кинувся наздоганяти його. Мама поспішила до вікна, зірвала прапора і відчинила його. Вона, Труді та Лізель, усі трое збилися до купи і спостерігали, як тато наздогнав сина і вчепився в нього, бажаючи зупинитися. Вони не могли розібрати слів, але те, як Ганс-

молодший скинув татову руку, промовляло голосніше за будь-які слова. Постать тата, що дивився, як його син йшов геть, волила до них з вулиці.

– Гансі! – нарешті вигукнула мама. Труді і Лізель здригнулися від її голосу. – Повернись!

Хлопець пішов.

Так, він пішов, і мені б дуже хотілося запевнити вас, що у молодшого Ганса Губерманна усе склалося якнайкраще, але це не так.

Коли того дня, в ім'я фюрера, він вивітрився з Небесної вулиці, його закинуло до іншої історії, події якої, крок за кроком, приводили його все ближче до Росії.

До Сталінграда.

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО СТАЛІНГРАД

1. У 1942 році і на початку 1943 року небо над тим містом щоранку затилювало кольором білого простирадла.
2. Весь день я носив небом душі, а простирадло забризкувало кров'ю, доки воно просякало нею наскрізь і обвисало до землі.
3. Ввечері його викручували і знову вибілювали, готуючи до наступного світанку.
4. І це лише тоді, коли бої йшли вдень.

Його син уже зник за обрієм, а Ганс Губерманн затримався ще на декілька хвилин. Вулиця здавалася такою широкою.

Коли він повернувся до будинку, мама втупилася в нього, але не промовила жодного слова. Вона не докоряла йому, зовсім, а це, як ви знаєте, дуже незвично. Напевне, вона вирішила, що Ганс уже настраждався, отримавши ярлик боягуза від свого власного сина.

Після закінчення обіду він ще деякий час мовчки сидів за столом. Чи справді він був боягузом, на що так жорстоко вказав йому син? Звісно, під час Першої світової війни він вважав себе таким. Саме боягузству він завдячував своїм життям. Але визнання свого страху – хіба це боягузство? Хіба це боягузливо – радіти з того, що вижив?

Його думки виводили плутані узорі на поверхні столу, а він не міг відірвати від нього погляду.

– Тату! – покликала Лізель, та він не глянув на неї. – Про що він говорив? Що він хотів сказати, коли...

– Нічого, – відказав тато. Він говорив тихим і спокійним голосом, до столу. – Нічого. Забудь про нього, Лізель. – Мабуть, минула ціла хвилина, доки він спромігся заговорити знову. – Хіба тобі не треба збиратися? – Цього разу він подивився на дівчинку. – Хіба тобі не треба йти до багаття?

– Так, тату.

Крадійка книжок пішла і переодягнулася у форму «Гітлер'югенд», а через півгодини вони з татом вийшли з дому і попрямували до відділення БДМ. Звідти дітей підрозділами відведуть на міську площу.

Лунатимуть промови.

Спалахне багаття.

Буде вкрадено книжку.

Стовідсотковий чистий німецький піт

Люди вишикувалися на вулицях, а німецька молодь марширувала до ратуші і міської площі. Декілька разів Лізель забувала про свою маму та інші проблеми, які вона тоді мала. Коли люди плескали їм, у неї в грудях щось наростало. Деякі діти махали своїм батькам, але швиденько – у них були чіткі вказівки марширувати прямо, не озиратися і не махати юрбі.

Коли підрозділ Руді зайшов на площу й отримав наказ зупинитися, щось пішло не так. Томмі Мюллер. Усі вже зупинилися, і Томмі наштовхнувся на хлопчика, що стояв перед ним.

– Dummkopf! [28 – Дурень (нім.).] – сплюнув хлопець перед тим, як обернутися.

– Вибач, – промовив Томмі і ніяково здвигнув плечима. Його обличчя несамовито пересмикувалося. – Я не чув. – Лише мить, що була провісницею майбутніх прикросів. Для Томмі. Для Руді.

Коли марш закінчився, підрозділам «Гітлер'югенд» дозволили розійтись. Втримати усіх вкупі, коли в їхніх очах уже палає багаття, коли воно так п'янить, було майже неможливо. Усі разом діти дружно вигукнули «heil Hitler» і отримали дозвіл розійтись хто куди. Лізель шукала Руді, та щойно дитяча юрба розпорошилась, її оточила мішанина бурих форм і гучних вигуків. Діти перегукувалися між собою.

О пів на п'яту повітря відчутно похолоднішало.

Люди жартували, що їм треба зігрітись.

– З того непотребу і так жодної користі.

Усе це звозили тачками. Складали на купу посеред площі і поливали чимось солодким. Книжки, газети та інші речі сповзали або падали додолу, а їх підбирали і знову кидали на купу. Здалеку вона нагадувала щось вулканічне. Або щось вигадливе і позаземне, що, якимось дивом, опинилося посеред міста і його треба негайно і швиденько позбутися.

Вилитий згори запах навалювався на юрбу, яку тримали на чималій відстані від багаття. Кількість глядачів добряче перевалила за тисячу – вони були на вулицях, на східцях ратуші, на дахах будинків, що оточували площу.

Коли Лізель спробувала протиснутися крізь натовп, тріскучий звук наштотхнув її на думку, що ту купу уже підпалили. Але ні. Так звучала жвава юрба, бурхлива і бадьора.

Почали без мене!

Хоча всередині щось підказувало їй, що це злочин, – зрештою, три книжки були найціннішим з усього, що у неї було, – дівчинці кортіло побачити, як підпалять ту купу. І вона не могла нічого з собою вдіяти. Гадаю, люди полюбляють споглядати невеликі руйнації. Піщані замки, карткові будинки – з цього все й починається. Велике вміння людини – це здатність рости.

Тривога, що вона усе прогавила, трохи відпустила Лізель, коли вона виявила просвіт між тілами і змогла розгледіти той гріховний курган, досі ніким не торкнутий. Його штурхали, обливали, навіть плювали на нього. Він нагадував дівчинці маленького невдачу, самотнього і спантеличеного, безсилового змінити свою долю. Він нікому не подобався. Похнюплений. Руки в кишенях. Навіки. Амінь.

Дрібки і крихти опускалися обабіч його схилів, а Лізель шукала Руді. Куди ж подівся той Saukerl?

Кола вона підняла голову, небо зіщулилось.

Обрій затягнули нацистські прапори, довкола височіли брунатні однострої, які заступали їй огляд щоразу, коли вона намагалася розгледіти бодай щось понад головою нижчої дитини. Усе марно. Юрба поводитися як завжди. Вам її не розштотхати, не протиснутися поміж нею, не переконати. Ви дихаєте з нею і співаєте її пісні. Ви очікуєте її багаття.

Чоловік на трибуні вимагав тиші. Його бура форма аж вилискувала. Здавалося, що від неї ще не відірвали праску. Усе стихло.

Його перші слова:

– Heil Hitler!

Його перша дія: салютування фюреру.

– Сьогодні чудовий день, – продовжив він. – Це не лише день народження нашого великого вождя, й день, коли ми зупинили наших ворогів, знову. Ми не дозволили їм проникнути в нашу свідомість...

Лізель, як і раніше, намагалася вибратися з натовпу.

- Ми покінчили із напастю, що ширилася Німеччиною останні двадцять років, якщо не більше! - Тепер він вдався до прийому, що називався Schreierei, [29 - Крик (нім.)] - віртуозної демонстрації запальних вигуків, - застерігаючи людей бути пильними, бути насторожі, вишукувати і присікати усі підступні інтриги, що мають на меті заразити Батьківщину своїми мерзенними ідеями.

- Негідники! Kommunisten! - Знову це слово. Старе знайоме слово. Темні кімнати. Люди у костюмах. - Die Juden - євреї!

Десь на середині промови Лізель не витримала. Коли в неї вп'ялося слово «комуніст», усі інші слова нацистської пропаганди пролетіли обабіч і розсипалися навколо, десь під ногами натовпу німців. Водоспади слів. Дівчинка ступала по воді. Вона знову замислилась. Kommunisten.

Досі на зустрічах БДМ їм вбивали в голову, що німці - це вища раса, проте інших рас конкретно не називали. Звісно ж, усі знали про євреїв і про те, що вони найбільше шкодили Німеччині й оскверняли ідеали нацистів. Але жодного разу, принаймні до сьогоднішнього дня, ніхто не згадував комуністів, хоча люди з такими політичними гаслами, безперечно, теж заслуговували на покарання.

Їй необхідно вибратися.

Перед нею голова з проділом посередині і двома коротенькими косичками непорушно трималася на плечах. Лізель вдивлялася в неї і знову перенеслася до темних кімнат свого минулого, до своєї мами, що відповідала на запитання з одного слова.

Перед Лізель постала чітка картина.

Її виснажена голодом мама, її тато, який зник безвісти. Kommunisten.

Її мертвий братик.

- А зараз ми розпрощаємося з цим непотребом, з цією отрутою.

Якраз перед тим, як Лізель з огидою відвернулася, щоб протиснутись крізь юрбу, лискуча бураторочкова істота зійшла з трибуни. Він взяв у підлеглого факела і підпалив курган, що навис над ним усією своєю провиною.

- Heil Hitler!

Юрба відповіла:

- Heil Hitler!

Згряя чоловіків зійшла з підвищення і оточила купу, теж її підпалюючи, - усе на потіху глядачів. Голоси видиралися на плечі, і запах чистого німецького поту, що спершу ледь пробивався, тепер розлився навколо. Він ширився, ріг за рогом затоплюючи все місто. Усі плавали в ньому. Слова, піт. Усмішки. Не варто забувати про усмішки.

Далі прозвучали безліч веселих коментарів і ще один залп «heil Hitler». Знаєте, мені іноді дуже цікаво, чи усе це, бува, не вибрало комусь око, не поранило руку чи зап'ястя. Вам треба, всього-на-всього, опинитися не в тому місці не в той час, або, щонайменше, стати занадто близько біля іншої людини. Хтозна, може когось це й поранило. Від себе можу запевнити, що від цього ніхто не помер, ну, принаймні фізично. Окрім сорока мільйонів душ, які я зібрав, доки уся ця колотнеча скінчилася, але це уже метафори. Однак пропоную повернутися до багаття.

Жовтогаряче полум'я махало юрбі, поки у ньому розчинялися папір і літери. Охоплені вогнем літери виривало з речень.

По інший бік, поміж розмитого жару, можна було розгледіти брунатні сорочки і свастики, що взялися за руки. Не було видно людей. Лише однострої і емблеми.

Птахи кружляли над головами.

Вони облітали площу, їх притягувала заграва – доки не підлітали надто близько до вогню. А може, це були люди? Жар, звичайно ж, ні до чого.

Дівчинка намагалася вибратись з натовпу, коли її настиг голос.

– Лізель!

Він продерся до неї, і вона впізнала його. Це був не Руді, але вона знала його.

Вона вивернулася з юрби і побачила обличчя, якому належав голос. О ні. Людвіг Шмайкль. Проте він, попри її очікування, не став глузувати і жартувати чи бодай щось говорити. Він лише спромігся притягнути її до себе і вказати на свою щиколотку. Її розтовкли в загальному сум'ятті, і тепер рана лиховісно плямувала темною кров'ю шкарпетку. На його обличчі, під плутаним білявим волоссям, застиг безпорадний вираз. Тварина. Не олень, засліплений фарами. Нічого типового чи характерного. Він нагадував звичайну тварину, що поранилася в загальній колотнечі таких, як він сам, і вони от-от його затопчуть.

Лізель так-сяк допомогла йому піднятися і потягла у кінець юрби. На свіже повітря.

Обое, похитуючись, поплентались до східців обабіч церкви. Знайшли вільне місце і примостилися там з полегшенням.

Зі Шмайклевого рота виривався подих. Ковзав донизу, у горло. Нарешті він заговорив.

Опустившись на сходинку, він вхопив свою щиколотку і поглядом знайшов обличчя Лізель Мемінгер.

– Дякую, – промовив він, звертаючись радше до її губ, аніж до очей. Вдихнув ще декілька шматків повітря. – І... – Перед ними постали картини глузувань на шкільному дворі, що закінчилися бійкою – теж на шкільному дворі. – Вибач – ну, ти знаєш.

Лізель знову почула те слово.

Kommunisten.

Вона, проте, повернулась до Людвіга Шмайкля.

– І ти мене.

Тоді обое зосередились на диханні, бо більше не знали, що сказати. Їхні справи закінчилися.

Кров розтеклася по щиколотці хлопця.

На дівчинку навалювалося одне-єдине слово.

А ліворуч від них юрба вітала багаття і палаючі книжки, немов героїв.

Хвіртка до крадіжок

Лізель залишилася на сходах в очікуванні тата і дивилася на ширяння попелу і трупи нагромаджених книжок. Видовище було невтішне. Жовтогарячі і багряні жарини скидалися на викинуті льодяники. Більшість людей уже розійшлися. Вона бачила, як ішли пані Діллер (вельми задоволена) і Пфіффікус (біле волосся, нацистська форма, ті самі розлізлі черевики і тріумфальний свист). Залишилося тільки прибрати, і незабаром нікому й на думку не спаде, що тут щось відбувалося.

Але запах нікуди не зникне.

– Що ти тут робиш?

Ганс Губерманн підійшов до церковних східців.

– Привіт, тату.

– Ти мала бути біля ратуші.

– Вибач, тату.

Він опустився на східці біля неї, зігнувши свій зріст навпіл на бетоні, і взяв пасмо її волосся. Лагідними пальцями він обережно заправив його дівчинці за вухо.

– Лізель, що сталося?

Деякий час вона мовчала. Вона підраховувала, хоча й знала відповідь. Про одинадцятирічну дівчинку можна сказати багато, але дурною вона аж ніяк не була.

НЕВЕЛИЧКЕ ДОДАВАННЯ

Слово комуніст + велике багаття + колекція мертвих листів + страждання її мами + смерть її братика = фюрер.

Фюрер.

Це він – ті вони, про яких говорили Ганс з Розою того вечора, коли Лізель написала першого листа до мами. Вона знала, але мусила запитати.

– Моя мама комуністка? – Погляд. У порожнечу. – Перед тим як я прибула сюди, вони питали її про всякі речі.

Тато нахилився трохи вперед, роздумуючи, з чого розпочати свою брехню.

– Я не знаю, я її ніколи не зустрічав.

– Її забрав фюрер?

Запитання спантеличило обох, а тато навіть підвівся. Він глянув на буросорочкових чоловіків, що з лопатами підступали до купи попелу. Він чув, як лопати врізалися в неї. Нова брехня уже крутилася йому на язиці, але він не зміг її озвучити.

– Так, думаю, він міг.

– Я так і знала.

Слова полетіли на східці, і Лізель відчула, як у животі гаряче завирувала калюжа гніву. – Я ненавиджу фюрера. – сказала вона. – Я ненавиджу його.

А що Ганс Губерманн?

Що він зробив?

Що він відповів?

Схилювався й обійняв свою прийомну дочку, як і хотів? Чи сказав, що йому дуже шкода дівчинку, її маму і братика?

Не зовсім.

Він зажмурився. Розплющив очі. І дав Лізель Мемінгер нічогенького ляпаса.

– Більше ніколи такого не говори! – Його голос був тихим, але суворим.

Дівчинка похитнулася й осіла на сходах, а Ганс сидів біля неї, затуливши обличчя долонями. Комуś могло здатися, що на церковних східцях примостився собі якийсь високий, зсутулений і обтяжений проблемами чоловік, але це було не так. За той час Лізель і гадки не мала, що її прийомний тато, Ганс Губерманн, ламав собі голову над однією з

найнебезпечніших для німця дилем. Більше того, ця дилема займала його думки ось уже майже рік.

– Тату?

Здивування, що звучало у її голосі, напливло на дівчинку і скувало. Вона хотіла втекти, але не могла. Watschen від черниць і Рози вона ще могла стерпіти, але татова прочуханка нестерпно їй боліла. Руки відірвалися від татового обличчя, і він знайшов у собі сили знову заговорити:

– Ти можеш казати це вдома, – промовив він, сумовито оглядаючи шоку Лізель. – Але ніколи не говори такого на вулиці, в школі, в БДМ – ніколи! – Він став перед нею і підняв за плечі. Потрусив. – Ти чуєш мене?

З широко розплющеними очима, ніби вона потрапила у капкан, Лізель покірно кивнула.

Правду кажучи, це була репетиція майбутньої лекції, коли найгірші страхи Ганса Губерманна, трохи пізніше того ж року, раннього листопадового ранку прибудуть на Небесну вулицю.

– От і добре. – Він опустив її на місце. – А тепер давай-но спробуємо... – Біля підніжжя східців тато виструнчився і витягнув руку. Сорок п'ять градусів. – «Neil Hitler ».

Лізель підвелася і теж витягнула руку. З великою мукою вона повторила за татом «Neil Hitler ». Це було неабияке видовище – одинадцятирічна дівчинка на східцях церкви, з усіх сил намагаючись не заплакати, салютує фюреру, а голоси у тата за плечима кришать і шматують темну купу на задньому плані.

– Ми все ще друзі?

Десь за чверть години тато, на знак примирення, простягнув дівчинці руку з папером і тютюном, який нещодавно отримав. Не промовивши й слова, Лізель понуро простягнула свою і взялася скручувати цигарки.

Вони просиділи там ще якийсь час, разом.

Дим звивався татові поза плечі.

Через якихось десять хвилин хвіртка до крадіжок ледь-ледь прочиниться, а Лізель Мемінгер ще трохи її відхилить і прослизне досередини.

ДВА ПИТАННЯ

Чи хвіртка зачиниться за нею?

Чи, може, буде такою люб'язною, що дозволить їй вийти?

Як згодом довідається Лізель, гарній крадійці потрібно багато вмінь.

Вправність. Рішучість. Швидкість.

Проте куди важливішою за попередні була ще одна, остання вимога.

Удача.

А втім.

Забудьте про десять хвилин.

Хвіртка уже починається.

Книжка з вогню

Темрява опустилася шматками, і, щойно догоріла цигарка, Лізель і Ганс Губерманн підвелися, щоб іти додому. Аби покинути площу, їм слід було оминати згарище і маленьким бічним провулком вийти на Мюнхенську вулицю. Вони туди не дійшли.

Їх покликав підстаркуватий тесля на ім'я Вольфганг Едель. Він зводив трибуну, на якій стояли і милувалися багаттям великі цабе з Нацистської партії, а тепер він її розбирав.

– Ганс Губерманн? – У нього були довгі бакенбарди, що тягнулися до самого рота, і темний голос. – Гансі!

– Здоров, Вольфгангу, – відповів Ганс. Далі було знайомство з дівчинкою і «heil Hitler» . – Молодчинка, Лізель.

Перших декілька хвилин Лізель була у радіусі п'яти метрів від розмови. Повз неї пролітали якісь уривки, але вона не звертала на них жодної уваги.

– Маеш багато роботи?

– Та де там, нині скрутні часи. Знаеш, як воно, особливо якщо ти не в партії.

– Ти ж казав, що вступаеш, Гансі.

– Я спробував, але зробив помилку – мабуть, вони досі роздумують.

Лізель побрела до гори попелу. Вона стояла там як магніт, як посміховисько. Притягувала погляд, як і вулиця жовтих зірок.

Як раніше їй кортіло побачити займання кургану, так і зараз вона не могла відірвати від нього погляду. Лізель залишилася з ним наодинці, і їй забракло сили волі, щоб триматися віддалік. Курган вабив її, і дівчинка почала його обходити.

Небо у неї над головою майже повністю зафарбувалося темрявою, але вдалині, за плечима гори, ще не зникли бліді рештки світла.

– Pass auf, Kind, – зненацька кинув їй однострій. – Обережно, дитино, – насипаючи ще одну лопату попелу у тачку.

Недалеко від ратуші під ліхтарем стояли якісь тіні і розмовляли – напевне, потішалися удатним багаттям. До Лізель долинали лише звуки. Жодних слів.

Декілька хвилин вона спостерігала, як чоловіки згрібають купу, підкопуючи з боків, щоб більше обсипалося згори. Вони ходили туди-сюди, від купи до вантажівки, і, після трьох таких мандрівок, коли на споді поменшало попелу, звідти висунулося щось вціліле.

ВЦІЛІЛЕ

Половинка червоного прапора, два плакати з інформацією про єврейського поета, три книжки і дерев'яний знак із якимось написом на івриті.

Можливо, вони були вогкі. Можливо, багаття горіло недостатньо довго, і полум'я не проникло у той закуток, де вони лежали. Та, хоч як би там було, вони збилися до купи серед попелу і тремтіли. Вцілілі.

– Три книжки, – тихесенько промовила Лізель і глянула на спини чоловіків.

– Ну ж бо, – сказав один з них. – Рухайтесь там. Я помираю з голоду.

Вони підійшли до вантажівки.

Трійко книжок вистромили з попелу свої носи.

Лізель наблизилась.

Жар досі парував і грів дівчинку, яка стояла біля підніжжя попільної купи. Простягнула руку – і її вжалило, та за другим разом вона постаралася зробити усе якомога швидше. Лізель вчепилася в найближчу книжку. Та була гарячою, а також вогкою. Обгоріли лише краї, досередини полум'я не дісталось.

Книжка була блакитного кольору.

На дотик обкладинка була немов сплетена з сотень туго натягнутих і спресованих ниток. Поверх ниток було викарбувано червоні літери. Єдине слово, яке Лізель встигла прочитати – «плечима». На інші слова не було часу, до того ж виникла проблема. Дим.

Обкладинка диміла, поки Лізель, перекидаючи її в руках, квапилася геть. Вона опустила голову, а хвороблива привабливість адреналіну з кожним кроком ставала небезпечнішою. Дівчинка встигла зробити чотирнадцять кроків, коли пролунав голос.

Він примнув позаду.

- Агов!

Вона вже хотіла побігти назад і кинути книжку на купу, але не змогла. Єдине, на що вона спромоглася, - озирнутися.

- Тут ще не все згоріло! - це озався один з прибиральників. Він не дивився на дівчинку, його погляд, радше, був звернений до людей біля ратуші.

- То ще раз підпали! - пролунало у відповідь. - І простеж , щоб цього разу згоріло все.

- Здається, воно відсиріло.

- Ісус, Марія і Йосип, невже мені доведеться все робити самому? - Поряд пролунали кроки. Це був мер, у чорному плащі поверх нацистської форми. Він не помітив дівчинки, яка застигла неподалік.

УЯВЛЕННЯ

На площі стояла статуя крадійки книжок...

Рідкісне явище, хіба ні, щоб статуя з'явилася ще до того, як прославилась її натхненниця.

Їй відлягло від серця.

Захват від того, що її не помітили!

Книжка трохи охолола, і її вже можна заховати під форму. Спершу на грудях було тепло і приємно. Та щойно дівчинка зробила декілька кроків, книжка почала знову нагріватися.

Поки Лізель дійшла до тата і Вольфганга Еделя, книжка почала її обпалювати. Здавалося, що вона спалахнула.

Двое чоловіків глянули на дівчинку.

Вона усміхнулась.

Тієї миті, коли усмішка сповзла з її губ, Лізель відчула ще щось. Вірніше - когось. Вона не могла помилитися - за нею стежили. Відчуття оповило її, а всі тривоги підтвердилися, коли дівчинка насмілилась глянути на тіні біля ратуші. Біля зграйки силуетів, збоку, трохи віддалік, стояв ще один, і Лізель усвідомила дві речі.

ДЕКІЛЬКА ШМАТОЧКІВ УСВІДОМЛЕННЯ

1. Власник тіні.

2. Той факт, що він усе бачив.

Тінь сховала руки в кишенях пальта.

У неї було пухнасте волосся.

Якби було обличчя, воно б виражало біль.

– Gottverdammt, – промовила Лізель так, щоб ніхто, крім неї, не почув. – Прокляття.

– Можемо йти?

В мить найбільшої небезпеки тато розпрощався з Вольфгангом Еделем і приготувався відвести дівчинку додому.

– Можемо, – відповів тато.

Вони почали віддалятися від місця злочину, а книжка уже по-справжньому, добряче обпікала її. «Знизування плечима» припеклася до її ребер.

Вони минали лиховісні тіні біля ратуші, і крадійка книжок стрепенулася.

– Що сталося? – запитав тато.

– Нічого.

Втім, дещо було не так.

З-під коміра Лізель просочувався дим.

Крапельки поту намистом проступили на шиї.

Під сорочкою книжка пожирала її.

Частина 3

«Mein Kampf»

а також:

дорога додому – зламана жінка – боець – хитрун – ознаки літа – арійська крамарка – храпунка – двоє спритників – і помста у вигляді суміші льодяників

Дорога додому

«Mein Kampf».

Книжка, написана рукою самого фюрера.

Це була третя надзвичайно важлива книжка, що потрапила до Лізель Мемінгер, тільки цього разу вона її не крала. Вона нагрянула за адресою Небесна вулиця, 33, де за годину після того, як Лізель, прокинувшись від звичного кошмару, знову поринула в сон.

Хтось може сказати – це диво, що книжка взагалі у неї з'явилася.

Її подорож почалася з дороги додому того вечора, коли палало багаття.

Лізель з татом пройшли уже півдороги до Небесної вулиці, і тут дівчинка уже не мала сили терпіти. Вона зігнулася і вийняла книжку, що диміла, дозволивши їй боязко перестрибувати з руки на руку.

Коли вона достатньо охолола, обое якусь мить дивилися на неї, очікуючи слів.

Тато:

– Що це, в біса, таке?

Він простягнув руку і вихопив «Знизування плечима». Не було потреби щось пояснювати. Було очевидним, що дівчинка поцупила її з вогню. Книжка була теплою і вогкою, блакитною і червоною – спантеличеною, – і Ганс Губерманн розгорнув її. Сторінки тридцять вісім і тридцять дев'ять.

– Ще одна?

Лізель потерла ребра.

Так.

Ще одна.

– Скидається на те, – припустив тато, – що мені більше не доведеться обмінювати цигарки, еге ж? Ти встигаєш красти їх частіше, ніж я – купляти.

Лізель, натомість, мовчала. Можливо, вона вперше усвідомила, що злочин промовляє сам за себе. Неспростовно.

Тато розглядав назву, ймовірно дивуючись, чим саме ця книжка загрожувала душам і мізкам німців. Тоді віддав її дівчинці. Щось сталося.

– Ісус, Марія і Йосип. – Кожне слово облущувалося по краях. Тоді відламувалось і утворювало наступне.

Крадійка більше не могла стримуватися:

– Що, тату? Що таке?

– Звісно.

Як і більшість людей на порозі відкриття, Ганс Губерманн заціпенів. Наступні слова він або викричне, або вони не продеруться крізь його зуби. Або, швидше за все, стануть повторенням того, що він уже сказав секунду тому.

– Звісно.

Цього разу його голос звучав як кулак, який тільки-но стукнув по столу.

Чоловік щось бачив. Перед його очима, швиденько, наче на перегонах, одна за одною мінялися картинки, але видіння було надто високо і надто далеко, тож Лізель не могла його бачити. Вона просила:

– Тату, ну скажи, що таке? – Дівчинка стривожилась, що він розповість мамі про книжку. Як це зазвичай буває у людей, Лізель переймалася тільки цим. – Ти розкажеш їй?

– Що?

– Ти знаєш. Ти розкажеш мамі?

Ганс Губерман досі переглядав картинки – високий і далекий.

– Про що?

Вона підняла книжку.

– Про це. – Лізель помахала нею в повітрі, ніби револьвером.

Тато здивувався.

– Чого б це?

Вона ненавиділа такі запитання. Вони примушували її визнати огидну правду, показати свою мерзенну крадійську природу.

– Бо я знову вкрала.

Тато зігнувся і присів навпочіпки, а тоді знову підвівся й опустив руку дівчинці на голову. Погладив її волосся довгими шорсткими пальцями і промовив:

– Звичайно ж, не розкажу. Не бійся.

– А що ти зробиш?

Оце було питання.

Яку дивовижну відповідь Ганс Губерманн знайде у розрідженому повітрі Небесної вулиці?

Перед тим як дізнається, хотів би показати вам, що промайнуло у його голові перед прийняттям рішення.

ТАТОВІ ШВИДКОПЛИННІ ВИДІННЯ:

Спершу він побачив книжки Лізель: «Посібник гробаря», «Собака на ім'я Фауст», «Маяк», а тепер і «Знизування плечима».

Далі – кухню і запального Ганса-молодшого, що читає ті книжки за столом, де їх часто читає дівчинка.

Він каже: «Що за непотріб читає це дівчисько?»

Син повторює те саме питання тричі, а тоді пропонує годящу літературу.

– Послухай, Лізель, – тато обійняв її за плечі, і вони продовжили йти. – Ця книжка – наша таємниця. Ми читатимемо її вночі або в підвалі, як інші книжки, але ти мусиш мені дещо пообіцяти.

– Будь-що, тату.

Ніч була спокійною і нечутною. Усе прислухалося.

– Якщо я коли-небудь попрошу тебе зберегти для мене таємницю, ти нікому не розкажеш.

– Обіцяю.

– От і добре. Ходімо. Якщо ми запізнимось, мама нас уб'є, а ми цього не хочемо, правда? Як тоді красти книжки, еге ж?

Лізель усміхнулась.

Лише згодом вона дізналася, що через декілька днів її прийомному татові вдалося обміняти трохи цигарок на іншу книжку, яка, втім, була не для неї. Він постукав у двері Молькінзького відділення Нацистської партії і насмілився запитати про свою заявку на членство. Коли це питання обговорили, він простягнув їм свої останні копійки і дюжину цигарок. За це він отримав вживаний примірник «Mein Kampf» .

– Приемного читання, – сказав один із членів партії.

– Дякую, – кивнув Ганс.

Він уже вийшов на вулицю, та все одно почув розмову чоловіків за дверима. Один голос лунав особливо виразно.

– Його ніколи не приймуть, – сказав він, – навіть якщо він купить сотню примірників «Mein Kampf».

Цю заяву підтримали одноголосно.

Ганс тримав книжку у правій руці і міркував про поштові витрати, безцигаркове існування і прийомну дочку, яка підкинула йому геніальну ідею.

– Дякую, – повторив він, а перехожий перепитав, що він сказав.

З притаманною йому привітністю Ганс відповів:

– Нічого, друже, це пусте. Neil Hitler! – і попрямував уздовж Мюнхенської вулиці зі сторінками фюрера в руці.

Мабуть, у ту мить у нього була добра пригоршня суперечливих почуттів, адже ідею йому підказала не лише Лізель, а й його син. Можливо, він справді боявся, що вже ніколи його не побачить? А з іншого боку, він був у захват від цієї захопливої ідеї, поки не насмілючись уявити усі складнощі, ризики і лиховісні дурниці. Зараз самої ідеї було достатньо. Вона була незнищеною. Втїлити її в життя – ну, це вже зовсім інше. А сьогодні нехай уже він порадіє.

Дамо йому сім місяців.

А тоді прийдемо по нього.

О, ще й як прийдемо.

Мерова бібліотека

На Небесну вулицю, 33, без сумніву, насувалося щось надзвичайне, та Лізель про це ще не знала. Трохи перекручу відомий людський вислів – дівчинку обсіли куди нагальніші клопоти.

Вона поцупила книжку.

Хтось це бачив.

Крадійка книжок відреагувала. Належним чином.

Хвилину за хвилиною, годину за годиною, дівчинку не відпускала тривога чи, вірніше, параноя. Ось що крадієство може зробити з людиною, а що вже казати про дитину. Одразу уявляються різноманітні способи піймання на гарячому. Декілька прикладів. Люди, що вискакують з провулків. Вчителі,

яким, не знати звідки, відомо про всі ваші гріхи. Шелесне листок чи десь поблизу грюкне хвіртка, а на порозі уже ввижається поліція.

Сама параноя була покаранням для Лізель, бо дівчинка боялася відносити прання до мерового будинку. Думаю, ви зрозуміли – коли цей день настав, Лізель не просто так оминула будинок на вулиці Гранде. Вона віднесла білизну покрученій артритом Хелені Шмідт і забрала прання від котолубів Вайнгартнерів, але не навідалася до будинку, де мешкали В ... urgermeister Хайнц Германн і його дружина Ільза.

ЩЕ ОДИН ШВИДЕНЬКИЙ ПЕРЕКЛАД

В?rgermeister = мер

Спершу Лізель сказала, що просто забула про них, – найжалюгідніша відмовка з усіх, що я чув, адже будинок стоїть на пагорбі, здіймаючись над усім містом, і не помітити його просто неможливо. Коли вона знову пішла до мера і вкотре повернулася з порожніми руками, то збрехала, що нікого не було вдома.

– Нікого не було вдома? – недовірливо перепитала мама. А від недовірливості у неї свербіли руки взятися за дерев'яну ложку. Вона помахала нею до дівчинки і сказала: – Негайно повертайся туди, а якщо прийдеш з порожніми руками, можеш взагалі не приходити додому.

– Так і сказала?

Це Руді перепитував Лізель, коли та розповіла йому про маму.

– Хочеш, втечемо разом?

– Ми помремо з голоду.

– Та я й так помираю. – Обое засміялися.

– Ні, – сказала Лізель. – Я мушу це зробити.

Вони йшли містом, як завжди, коли Руді її супроводжував. Він намагався бути джентльменом і нести мішок, але дівчинка завжди відмовлялася. Загроза Watschen'у нависала тільки над її головою, тож лише вона могла правильно нести мішка. Хтось інший міг підкидати його, крутити ним чи зробити з ним ще якусь необачну маніпуляцію, нехай навіть найнезначнішу, тому дівчинка не хотіла ризикувати. А ще вона підозрювала, що, коли дозволить Руді нести мішка, за свою допомогу той вимагатиме поцілунку, а це теж неприпустимо. До того ж Лізель уже звикла до своєї ноші. Вона переносила її з одного плеча на інше, поперемінно, десь через кожних сто кроків.

Лізель йшла зліва, Руді простував справа. Майже всю дорогу він базікав – про останній футбольний матч на Небесній вулиці, про роботу в татовій кравецькій крамниці, і ще про різну всячину, що спадала йому на думку. Лізель намагалася слухати, але їй не вдавалося. Усе, що вона чула – це

страх, який дзвенів у вухах, і з кожним кроком до вулиці Гранде він усе більше наростав.

– Що ти робиш? Це хіба не тут?

Лізель кивнула на підтвердження його слів, бо перед цим намагалася оминати мерів будинок і виграти ще трохи часу.

– Ну, то йди, – поквапив її Руді. Молькінг огортала темрява. З-під землі виповзав холод. – Рухайся, Saumensch. – Він залишився біля хвіртки.

Після стежки до ганку вели вісім сходинок, а далі були величезні страхітливі двері. Лізель насуплено глянула на мідний дверний молоток.

– Чого ти чекаєш? – вигукнув Руді.

Лізель обернулася і зміряла поглядом вулицю. Чи є в неї якийсь, будь-який спосіб уникнути цього? Чи є ще якась відмовка, а по правді – брехня, про яку вона не подумала?

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=21112919&lf from=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Добрий день, пане фюрере. Як ся маєте сьогодні? (нім.) – Тут ідалі прим. пер., якщо не вказано інше.

2

Миля – міра довжини, приблизно дорівнює 1,6 км.

3

Ну, виходь. Виходь. (нім.).

4

Можна перекласти як «свинючка» (нім.).

5

«Моя боротьба» – книжка Адольфа Гітлера, яка стала ідеологічною основою німецького націонал-соціалізму. Вперше опублікована 1925 року. Перша частина є автобіографією Гітлера, де він описав, зокрема, свої погляди на соціально-політичні проблеми Австро-Угорщини та Німеччини. Головними ворогами він бачив світове єврейство, інтернаціоналізм і комуністичний рух. Друга частина була політичною пропагандою його партії, НСРПН. Нацисти проголосили «Мою боротьбу» головною книжкою для населення Третього рейху.

6

Можна перекласти як «свинтус» (нім.).

7

Свинючко, ти брудна! (нім.)

8

Фут - міра довжини, приблизно 30 см.

9

Дюйм - міра довжини, приблизно 2,5 см.

10

«Слава Гітлеру» або «Хай живе Гітлер» (нім.).

11

Лаятися (нім.).

12

Ледацюга (нім.).

13

Наволоч (нім.).

14

Титан - великий кип'ятильник.

15

Плюнути (нім.).

16

Свиня (нім.).

17

Джессі Овенс - темношкірий легкоатлет, що виграв чотири золоті медалі (біг на сто і двісті метрів, стрибки в довжину, естафета 4 x 100 метрів) і побив два світові рекорди на Олімпіаді 1936 року в Берліні. Таким чином він показав абсурдність теорії Гітлера про переваги арійської раси над усіма іншими расами світу.

18

Марш Радецького - популярний марш, написаний 1848 року Йоганном Штраусом на честь фельдмаршала графа Радецького.

19

Засранець (нім.).

20

НСРПН - Націонал-соціалістична робітнича партія Німеччини.

21

Так (нім.).

22

Різдво (нім.).

23

Так, так, дуже добре, дуже добре (нім.).

24

Щось на кшталт «чого тобі», тільки в грубій формі (нім.).

25

Посмішка (нім.).

26

Щоб вони цілий місяць вогнем сцяти! (нім.)

27

Свиня (нім.).

28

Дурень (нім.).

29

Крик (нім.).